

N r 1/2023
Czasopismo naukowe
e-ISSN 2300-4673

Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

K

P

P

Kortowski
Przegląd
Prawniczy

KOMITET REDAKCYJNY

Redaktor naczelny – dr Magda Dziembowska
Zastępca redaktora naczelnego – dr Adrianna Szczechowicz-Raś
Członek redakcji – dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

RADA NAUKOWA

dr hab. Bogumił Pahl, prof. UWM, dr hab. Krystyna Szczechowicz, prof. UWM,
prof. zw. dr hab. Wiesław Pływaczewski, dr hab. Maria Szczepaniec, prof. UKSW,
dr hab. Elżbieta Żywucka-Kozłowska, dr Robert Dziembowski,
prof. Josef Čentés, dr Сергій Банух, dr hab. Сергій Гречанюк, dr Оксана Коваль,
PhDr. Anna Schneiderová, JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D., prof. Simone Orlandini, prof. Marco Mariani

RECENZENCI

Lista recenzentów zostanie zamieszczona w ostatnim numerze danego roku

REDAKCJA WYDAWNICZA

dr Joanna Daniluk

PROJEKT OKŁADKI

Zespół Komitetu Redakcyjnego

SKŁAD I ŁAMANIE

Dariusz Walasek

ADRES REDAKCJI

Wydział Prawa i Administracji UWM
10-725 Olsztyn, ul. Obitza 1, pok. 10

Wersją pierwotną (referencyjną) kwartalnika „Kortowski Przegląd Prawniczy”
jest wersja elektroniczna

ISSN 2719-7506 (print)

ISSN 2300-4673 (online)

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2023

Wydawnictwo UWM

ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn

tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38

www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/

e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 24 egz. (wersja papierowa); czasopismo dostępne online

Ark. wyd. 5,00; ark. druk. 4,25

Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. nr 299

Spis treści

DANIELA KALACZYŃSKA

Rola postępowania diagnostyczno-terapeutycznego wobec sprawców czynów zabronionych popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Studium prawnoporównawcze5

DOMINIKA MARSZELEWSKA

Oplata egzekucyjna w przypadku umorzenia postępowania na wniosek wierzyciela albo na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 Kodeksu postępowania cywilnego 19

MIKOŁAJ MIRECKI

Niedoszły samobójca stroną procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego 31

MALWINA TREDER

Stosowanie polskiej ustawy karnej do cudzoziemca – zagadnienia praktyczne 41

MARIA ZIELONKA

Między teorią a praktyką. Paradygmat kobiety przestępczyni na przestrzeni czasu w świetle teoretycznych ustaleń i badań własnych53

DOI: 10.31648/kpp.8928

Daniela Kalaczyńska

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

ORCID: 0000-0003-4747-1013

kalaczynska.d@gmail.com

Rola postępowania diagnostyczno-terapeutycznego wobec sprawców czynów zabronionych popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Studium prawnoporównawcze

Postępowanie terapeutyczne wobec sprawców przestępstw o charakterze seksualnym, a przede wszystkim warunkujący to postępowanie dobór środków reakcji karnoprawnej, jest od lat przedmiotem licznych rozważań w doktrynie prawa karnego. Wątpliwości nie powinno budzić stwierdzenie, że trudno byłoby doszukiwać się czynów bardziej odstręczających niż te dokonane na tle wypaczonych fantazji i dewiacji seksualnych. Tym samym zjawisko przestępstw godzących w wolność seksualną człowieka znajduje w dyskursie społecznym szczególne zainteresowanie, przede wszystkim rodząc bezsprzeczne potępienie dla tego typu zachowań. Wyjątkowo negatywne odczucia budzi kwestia przestępstw seksualnych popełnianych wobec osób małoletnich, powszechnie określanych jako przestępstwa o charakterze pedofilskim.

Precyzyjne omówienie zakresu metod i działań terapeutycznych wobec danej grupy sprawców należy poprzedzić wskazaniem, że w świetle obowiązującego prawa dokonuje się podziału sprawców przestępstw seksualnych na sprawców preferencyjnych, tj. takich, u których występuje zaburzenie preferencji seksualnych, określane mianem parafilii, oraz wyróżnia się tzw. sprawców zastępczych (sytuacyjnych), których czyny mogą mieć związek z odurzeniem alkoholowym, nadużywaniem substancji psychoaktywnych, jak i z występowaniem zaburzeń osobowości czy niepełnosprawności intelektualnej¹.

¹A. Krasowska, A. Jakubczyk, W.M. Czernikiewicz, M. Wojnar, T. Nasierowski, *Impulsywność sprawców przestępstw seksualnych – nowe koncepcje czy powrót do źródeł*, „Psychiatria Polska” 2013, t. XLVII, nr 4, s. 730, http://psychiatriapolska.pl/uploads/images/PP_4_2013/727Krasowska_PsychiatrPol2013_47_4.pdf (dostęp: 20.06.2022).

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na poszczególne pytania, które zdają się krążyć wokół tematu postępowania diagnostyczno-terapeutycznego właściwego dla sprawców jednych z najbrutalniejszych czynów zabronionych. Prymarnym pytaniem będzie przede wszystkim to, czy obecnie dobierane metody terapeutyczne wobec takich sprawców są wystarczająco skuteczne, aby zmniejszyły ryzyko recydywy seksualnej i tym samym czy skutki podjętej w stosunku do nich rehabilitacji mogą być gwarantem bezpieczeństwa społecznego? Syntetyczne przedstawienie modelu postępowania diagnostyczno-terapeutycznego zostało skoncentrowane wokół grupy sprawców przestępstw seksualnych dotkniętych parafilią. Niniejsze rozważania mają na celu m.in skondensowanie zagadnień z zakresu nauk prawnych, medycznych oraz psychologicznych, układając je w zbiorczą całość. Nade wszystko uwzględniona została wykładnia najważniejszych norm prawnych warunkujących właściwe podejmowanie działań w przedmiotowym zakresie i stanowi ona podłoże dla rzeczonych rozważań.

Na wstępie trzeba wyraźnie zaznaczyć definicję przestępstwa seksualnego, bowiem przez termin ten należy rozumieć wszelkiego rodzaju zachowania będące ściśle związane z życiem seksualnym człowieka, które jednocześnie pozostają zakazane przez ustawodawstwo danego kraju². Niemniej jednak konstrukcja ta pozostawia pewną lukę na gruncie typizacji zachowań ludzkich w sferze seksualności. Biorąc pod uwagę fakt, że ustawodawstwa poszczególnych państw mogą znacznie się od siebie różnić, stwierdza się, iż nie jest możliwe rozwinięcie powyższej koncepcji genezy danego przestępstwa w kierunku normatywnym, tj. w zakresie ustalenia wspólnego mianownika na płaszczyźnie międzynarodowej.

Polski Kodeks karny sytuuje przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności w rozdziale XXV, są to następująco: przestępstwo zgwałcenia (art. 197), przestępstwo wykorzystania seksualnego osoby bezradnej lub niepoczytalnej (art. 198), przestępstwo nadużycia stosunku zależności (art. 199), przestępstwo obcowania płciowego z małoletnim (art. 200), przestępstwo nawiązywania kontaktu z osobą małoletnią i uwodzenia za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej (art. 200a) – tzw. *grooming*³, przestępstwo propagowania zachowań o charakterze pedofilskim (art. 200b), przestępstwo kazirodztwa (art. 201), przestępstwo pornografii (art. 202), przestępstwo zmuszania do prostytucji (art. 203), przestępstwo stręczycielstwa i sutenerstwa (art. 204)⁴.

Nie sposób nie zauważyć, że ustawodawca poświęcił znaczną część powyższych regulacji osobom będącym poniżej 15 roku życia. Ujęcie normatywne w danym zakresie niewątpliwie przyznaje ochronę wolności seksualnej oraz prawidłowego rozwoju seksualnego nieletnim.

²B. Holyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2004, s. 268.

³Regulacja wprowadzona do Kodeksu karnego ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Kodeks karny wykonawczy, ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2009 r., Nr 206, poz. 1589 ze zm.).

⁴Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zm.), dalej: k.k.

W art. 200 k.k. jako rodzajowy przedmiot ochrony wyróżnia się obyczajność, natomiast indywidualnym przedmiotem ochrony bezsprzecznie jest dobro małoletniego⁵. Przepis ten pozostaje zatem relewantny w kontekście szczególnej ochrony dzieci przed nadużyciem seksualnym. Ustawodawca uwzględnił psychologiczne aspekty zagrożeń, jakie wpływają na rozwój moralny, psychiczny i fizyczny osób małoletnich, w związku z czym ujęcie prawnokarne czynów w art. 200 k.k. ma na celu również przekonanie, że wczesna inicjacja seksualna pozostawia często nieodwracalną dysfunkcję w sferze emocjonalnej pokrzywdzonego.

Znamiona czynów zabronionych ujętych w rozdziale XXV k.k. mogą wypełniać zarówno sprawcy preferencyjni, jak i sprawcy zastępczy (sytuacyjni). Niniejsze opracowanie, jak już wspomniano, obejmuje analizą pierwszą grupę sprawców, tj. dotkniętych parafilią, poprzez wykładnię poszczególnych przepisów prawa karnego oraz zagadnień w wymiarze interdyscyplinarnym.

Termin parafilia zarezerwowany jest dla nomenklatury medycznej, jednak określenie to wywołuje wiele kontrowersji zarówno w literaturze, jak i bezpośrednio w sferze diagnostycznej. Zdaje się, że taka postać rzeczy może mieć miejsce poprzez występujące rozbieżności w klasyfikacji zaburzeń preferencji seksualnych i wynikać przede wszystkim z samej zawilej natury zaburzenia. Przyjmuje się, że można dokonać podziału parafilii z uwagi na wybór nietypowego obiektu seksualnego (zoofilia, pedofilia, nekrofilia) oraz ze względu na nietypowe praktyki seksualne (froteryzm, ekshibicjonizm, voyeuryzm)⁶. Obecnie klasyfikacji zaburzeń preferencji seksualnych dokonuje się na podstawie Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10 (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems ed.10*), opracowanej przez Światową Organizację Zdrowia (w Polsce obowiązującą od 1996 r.), oraz poprzez opracowany w 1994 r. przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne system klasyfikacyjny DSM-V⁷. Należy zaznaczyć, że klasyfikacja DSM-V nie jest obowiązującym systemem klasyfikacyjnym w Polsce (obowiązuje wyłącznie system ICD)⁸. Jednak zauważa się, że system DSM-V stanowi podstawową metodykę diagnostyczną w obrębie prowadzonych na świecie badań naukowych⁹. Należy zaakcentować, że Światowa Organizacja Zdrowia w 2018 r. zakomunikowała o wejściu w życie nowej (jedenastej) wersji Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems – ICD-11*). Opracowanie powstało przy współpracy Amerykańskiego

⁵M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2010, s. 416.

⁶A. Choromańska, D. Mocarska, *Dewiacje i przestępstwa seksualne – klasyfikacja, aspekty prawne*, Szczytno 2009, s. 11–18.

⁷H.J. Moller, *Możliwości i ograniczenia DSM-V w polepszeniu klasyfikacji i diagnozy zaburzeń psychicznych*, „Psychiatria Polska” 2018, t. LII, nr 4, s. 612, DOI: 10.12740/PP/91040.

⁸Zob. także: World Health Organization, *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10 – opisy kliniczne i wskazówki diagnostyczne*, red. przekł. pol. S. Puzyński, J. Wciórka, wyd. drugie, Kraków 2000, s. 168.

⁹A. Depko, K. Eichstaedt, P. Gałęcki, A. Krasowska, *Metodyka pracy biegłego psychiatry, psychologa oraz seksuologa, w sprawach karnych, nieletnich oraz wykroczeń*, wyd. czwarte, Warszawa 2022, s. 249.

Towarzystwa Psychiatrycznego z uwagi na próbę stworzenia bardziej kompatybilnej klasyfikacji zaburzeń psychicznych w stosunku do systemu DSM-V (przedkłada się to na skorygowanie rozbieżności pomiędzy ICD-10 i DSM-V m.in. w zakresie kryteriów diagnostycznych parafilii)¹⁰. Międzynarodowa Klasyfikacja Chorób ICD-11 oficjalnie zaczęła obowiązywać od 1 stycznia 2022 r., jednakże zarówno Polska, podobnie jak inne państwa, dysponuje pięcioletnim okresem przejściowym na jej wdrożenie.

Trzonem postępowania diagnostycznego w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych jest, zgodnie z art. 202 § 3 Kodeksu postępowania karnego¹¹, opinia sądowo-seksuologiczna, opracowana przez biegłego lekarza seksuologa na zlecenie sądu bądź prokuratora. W ślad za wskazaną normą prawną powołanie biegłego lekarza seksuologa musi być poprzedzone uzasadnionym podejrzeniem występowania zaburzeń preferencji seksualnych. Niewątpliwie wskazane organy zobligowane są do powołania biegłego lekarza seksuologa w momencie wystąpienia wszelkich wątpliwości co do zaburzenia preferencji seksualnych oskarżonego. Decyzji tej można jednak przypisać swego rodzaju subiektywizm, bowiem zarówno prokurator w postępowaniu przygotowawczym, jak i sąd w postępowaniu rozpoznawczym, na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego, mogą stwierdzić, że sprawa oskarżonego wiąże się z jego zaburzeniem preferencji seksualnych. Jednak wielokrotnie w orzecznictwie można spotkać się ze stanowiskiem przemawiającym za tym, że decyzja o powołaniu biegłego lekarza seksuologa powinna nastąpić po uprzednio przeprowadzonym badaniu przez biegłych psychiatrów i zostać podjęta przez organ na podstawie złożonego przez nich wniosku (art. 202 § 2 k.p.k.)¹². Natomiast w wyroku z 4 grudnia 2018 r. w sprawie II KK 114/18 Sąd Najwyższy orzekł, że „potrzeba powołania biegłego lekarza seksuologa aktualizuje się z chwilą, gdy ujawnią się wątpliwości co do zaburzenia preferencji seksualnych oskarżonego”, tym samym zaznaczając, że rola biegłego seksuologa nie generuje wydania opinii odrębnej, ale skupia się na udziale w wydaniu opinii kompleksowej wraz z biegłymi lekarzami psychiatrami, na podstawie wspólnie przeprowadzonego badania celującego w ocenę stanu zdrowia psychicznego oskarżonego¹³.

Niemniej jednak w omawianym aspekcie szczególnie należy zwrócić uwagę na uchwałę składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 25 września 2013 r. w sprawie I KZP 8/13¹⁴, w której ujęta teza stanowi klarowną odpowiedź na licznie pojawiające się w doktrynie pytania dotyczące traktowania przepisu art. 202 § 3 k.p.k. jako *lex specialis* wobec art. 202 § 2 k.p.k. Sąd Najwyższy dokonał bowiem rozstrzygnięcia występujących rozbieżności w wykładni prawa, przyjmując uchwałę, że zarówno decyzja sądu, jak

¹⁰ P. Krawczyk, Ł. Świącicki, *ICD-10 vs. ICD-11 – przegląd aktualizacji i nowości wprowadzonych w najnowszej wersji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób WHO*, „Psychiatria Polska” 2020, t. LIV, nr 1, s. 9, DOI: 10.12740/PP/103876.

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555), dalej: k.p.k.

¹² Postanowienie SN z 2 czerwca 2015 r., sygn. akt V KK 36/15, Lex nr 1750151.

¹³ Wyrok SN z 4 grudnia 2018 r., sygn. akt II KK 114/18, Lex nr 2603598.

¹⁴ OSNKW 2013, Nr 10, poz. 83.

i prokuratora w postępowaniu przygotowawczym, dotycząca powołania biegłego lekarza seksuologa do udziału w wydaniu opinii w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych oskarżonego (art. 202 § 3 k.p.k.), nie jest uzależniona od złożenia wniosku przez biegłych lekarzy psychiatrów, o których stanowi art. 202 § 2 k.p.k.¹⁵ Rzecz jasna nie wyklucza się możliwości złożenia takiego wniosku przez biegłych lekarzy psychiatrów, jednak należy mieć na względzie, że norma wyrażona w art. 202 § 3 k.p.k. została przez ustawodawcę wyraźnie oddzielona od sytuacji określonej w art. 202 § 2 k.p.k. i bezspornie świadczy o tym, kto i w jakich okolicznościach powołuje biegłego lekarza seksuologa.

Podobne stanowisko w omawianym aspekcie zajął Jacek Sobczak w swojej publikacji *Prawo a medycyna – studia i szkice*. Ponadto wskazał, że faktyczne przyznanie kompetencji organom procesowym w zakresie podjęcia decyzji o potrzebie powołania biegłego lekarza seksuologa może budzić wiele wątpliwości, mając na względzie że nie zawsze preferencje seksualne świadczą o występowaniu zaburzeń. Tym samym autor ten podkreślił, że biegłym opiniującym w przedmiocie zaburzeń preferencji seksualnych może być wyłącznie osoba będąca lekarzem seksuologiem, a nie seksuologiem (tj. psychologiem-seksuologiem)¹⁶.

Jeżeli jednak przyjrzeć się *ratio legis* art. 202 § 3 k.p.k., który docelowo wymaga od organów uprzedniego ustalenia, czy u danego oskarżonego mogą występować zaburzenia preferencji seksualnych, to przekonującą przesłanką, aby ustaleń tych dokonać po zasięgnięciu opinii np. biegłego psychologa seksuologa, będzie płaszczyzna art. 193 k.p.k.¹⁷ Norma ta *explicite* zakłada, że jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego bądź biegłych. Regulacja ta nie wyklucza zatem możliwości powołania przez organ biegłych z zakresu różnych specjalności i przeprowadzenia przez nich badania wspólnie, a następnie wydania jednej opinii kompleksowej (art. 193 § 3 k.p.k.).

Warto zaznaczyć, że biegły psycholog może piastować funkcję samodzielnego biegłego, bowiem konstruuje on obszerny obraz kliniczny poprzez analizę osobowości oskarżonego, rozpatruje motywy zachowania w zakresie poczytalności (*in tempore criminis*), w związku z czym opinia ta może uzewnętrznić dysfunkcje seksualne (uwarunkowane np. organicznymi czy psychogennymi czynnikami) i stanowić podstawę do powołania przez organ z art. 202 § 3 k.p.k. biegłego lekarza seksuologa¹⁸. Opinia sądowo-seksuologiczna bezwzględnie powinna mieć charakter kompleksowy, tzn. spełniać wszystkie wymogi formalne wywodzone z art. 200 k.p.k. W przypadku klarownej diagnozy parafilii opinia biegłego lekarza seksuologa powinna obejmować ocenę ryzyka recydywy seksualnej, jak i sugestie w przedmiocie orzeczenia wobec oskarżonego przez sąd środka zabezpieczającego. Opinia obwarowana negatywną prognozą lekarską

¹⁵ Uchwała SN z 25 września 2013 r., sygn. akt I KZP 8/13, Lex nr 1371924.

¹⁶ J. Sobczak, *Prawo a medycyna – studia i szkice*, Poznań 2018, s. 93–94.

¹⁷ A. Łakomy, *Opiniowanie w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych – uwagi na ile art. 202 § 3 k.p.k.*, www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/wpp-numer-3-2015 (dostęp: 25.06.2022).

¹⁸ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000, s. 395–396.

odgrywa zatem kluczową rolę w aspekcie podjęcia przez sąd działań mających na celu zapobieżenie powrotu sprawcy do przestępstwa seksualnego (art. 202 § 5 k.p.k. w zw. z art. 93b k.k.). Dlatego też dyspozycja art. 93b k.k. uprawnia sąd do nałożenia już w wyroku skazującym na sprawcę obowiązku poddania się terapii zaraz po opuszczeniu przez niego zakładu karnego. Katalog środków zabezpieczających ustawodawca ujął w art. 93a k.k. i są to:

- elektroniczna kontrola miejsca pobytu,
- terapia,
- terapia uzależnień,
- pobyt w zakładzie psychiatrycznym (przepis ten stanowi katalog zamknięty).

Środki zabezpieczające definiuje się jako te, które stoją na straży ochrony społeczeństwa przed określoną grupą sprawców stanowiący zagrożenie publiczne z uwagi na występujące u nich zaburzenia psychiczne. Wspomniane środki mogą substytuować karę, w sytuacji gdy nie jest możliwe jej orzeczenie bądź orzekane są w jej miejsce lub – obok niej – także z chwilą gdy jest ona możliwa do orzeczenia¹⁹. Ponadto dyspozycję do zastosowania wobec sprawcy środków zabezpieczających nadaje sądowi art. 93c k.k., który uściśla kategorię sprawców, wobec których takie środki mogą zostać podjęte. Należy zauważyć, że w świetle obowiązującego prawa środek zabezpieczający w postaci umieszczenia sprawcy w zakładzie psychiatrycznym może mieć miejsce tylko w zdefiniowanych ustawą sytuacjach. Niemniej jednak zaburzenia preferencji seksualnych stanowią podstawę do zastosowania przez sąd normy z art. 93g § 3 k.k. w zw. z art. 93c pkt 3 k.k. wówczas, gdy zachodzą przesłanki do rozpoznania wysokiego prawdopodobieństwa, że skazany ponownie popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej w związku z takimi zaburzeniami²⁰.

Regulacje w przedmiocie oddziaływania leczniczo-terapeutycznego wobec sprawców z diagnozą parafilii to opisany w poprzednim akapicie art. 93b k.k., nadający sądowi imperatyw nałożenia na skazanego obowiązku poddania się terapii po opuszczeniu przez niego zakładu karnego. Następnie akcentuje się znaczenie treści art. 63 k.k., zgodnie z którym sąd może orzec w wyroku skazującym na karę pozbawienia wolności o konieczności odbywania tej kary przez skazanego w systemie terapeutycznym. Należy podkreślić, że w myśl art. 96 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego²¹ odbywanie kary we wskazanym systemie jest skierowane do sprawców przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych obligatoryjne. Inkluzywność tego przepisu odnosi się do znaczenia postępowania sądowego w zakresie opiniowania przez biegłych lekarzy seksuologów w przedmiocie diagnozy parafilii i dalszego postępowania ze sprawcą. Warto jednak pochylić się nad wymiarem art. 117 k.k.w., bowiem przepis ten jednocześnie wskazuje, że objęcie leczeniem i rehabilitacją skazanego

¹⁹ M. Szejnkowska, A. Chodorowska, *Regulacje prawne dotyczące sprawców z zaburzeniami preferencji seksualnych – wybrane zagadnienia*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 27, s. 248.

²⁰ A. Łakomy, op. cit.

²¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557), dalej: k.k.w.

powinno być poprzedzone jego wyraźną zgodą. Z drugiej strony wprowadza wyjątek od zasady dobrowolności poddania się przez skazanego odpowiednim oddziaływaniom leczniczym. Ustanawia on bowiem, że w sytuacji niewyrażenia przez skazanego zgody na zastosowanie leczenia bądź rehabilitacji sąd penitencjarny orzeka o objęciu go systemem terapeutycznym odbywania kary bez jego zgody. Przepis ten na przestrzeni lat podlegał licznym nowelizacjom, a następnie wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 11 marca 2021 r. został uznany za częściowo niezgodny z Konstytucją RP, w zakresie w jakim nie określa czasu trwania przymusowego leczenia bądź przymusowej rehabilitacji skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu (uznany za niezgodny z art. 41 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 oraz art. 47 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP), następnie w zakresie w jakim nakłada na sąd obowiązek orzeczenia o zastosowaniu leczenia lub rehabilitacji wobec skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu (niezgodny z art. 41 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP), oraz w zakresie w jakim nie przewiduje zaskarżenia postanowienia o przymusowym leczeniu lub przymusowej rehabilitacji skazanego (niezgodny z art. 78 Konstytucji RP)²². Jednakże zaznacza się, iż częściowa utrata mocy danej regulacji nie obejmuje skazanych z zaburzeniami preferencji seksualnych, w związku z czym w dalszym ciągu możliwe jest podjęcie przez sąd penitencjarny decyzji o zastosowaniu leczenia bez ich zgody. Natomiast z perspektywy doświadczeń klinicznych wynika, że wewnętrzne zaakceptowanie leczenia pomaga w osiągnięciu maksymalnej skuteczności każdej podjętej terapii²³.

Metody terapeutyczne podejmowane wobec analizowanej grupy sprawców to przede wszystkim psychoterapia w nurcie poznawczo-behawioralnym (*Cognitive Behavioral Therapy, CBT*), najczęściej przybierająca formę terapii grupowej, choć nie wyklucza się możliwości zastosowania wobec skazanego terapii grupowej z elementami terapii indywidualnej czy też wyłącznie terapii indywidualnej²⁴. Niemniej jednak sam program terapeutyczny, jak i czas jego trwania powinny być dobierane zgodnie z zasadą indywidualizacji postępowania wykonawczego, która na gruncie art. 96 § 4 k.k.w. zakłada, że karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym wykonuje się w oddziale o określonej specjalizacji. W przypadku osób z zaburzeniami preferencji seksualnych jest to oddział terapeutyczny, w którym odbywają również karę skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzeni umysłowo. Zabieg indywidualizacji ma niebagatelne znaczenie w przedmiocie właściwej organizacji wykonywania kary pozbawienia wolności, w związku z czym nadrzędną metodą klasyfikacji skazanych są badania osobopoznawcze. Przez wzgląd na konieczność przywrócenia równowagi psychicznej skazanego należy w taki sposób dążyć do dostosowania trybu odbywania przez niego kary, aby odpowiadał on w maksymalnie zbliżony sposób do jego indywidualnych

²² Wyrok TK z 11 marca 2021 r., sygn. akt SK 9/18 (Dz.U. poz. 472).

²³ B. Marciniak, *Zastosowanie środków zabezpieczających wobec sprawców szczególnie niebezpiecznych czynów zabronionych o charakterze seksualnym*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014, t. XIV, nr 4, s. 144.

²⁴ W. Czernikiewicz, D. Baran, *Terapia grupowa preferencyjnych sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej w nurcie poznawczo-behawioralnym*, [w:] M. Rawińska (red.), *Zaburzenia seksualne a terapia poznawczo-behawioralna*, Warszawa 2018, s. 417.

potrzeb, tj. jego osobowości, sytuacji zdrowotnej, rodzinnej oraz stopnia nieprzystosowania społecznego²⁵. Rehabilitację skazanych prowadzi wyspecjalizowany zespół składający się głównie z psychologów. Wobec tego każdy oddział zobligowany jest do opracowania programu uwzględniającego w szczególności założenia merytoryczne i organizacyjne, tj. program ten powinien precyzować cele, metody oraz techniki oddziaływania, a także harmonogram i przewidziany czas jego realizacji (zazwyczaj jest to okres 12 miesięcy).

Zważywszy na zawiłą specyfikę zaburzenia, jakim jest parafilia, rekomenduje się, aby praca ze skazanymi była realizowana w kameralnych grupach. W literaturze przedmiotu wyróżnia się dodatkowo nurty terapeutyczne, takie jak terapia systemowa, behawioralna, psychodynamiczna czy eklektyczna. Natomiast największą skuteczność terapii przypisuje się podejściu poznawczo-behawioralnemu, z uwagi na statystycznie niski wskaźnik powrotności na drogę przestępczą skazanych²⁶. Biorąc pod uwagę konieczność zapobiegnięcia recydywie seksualnej, wydaje się, że programy terapeutyczne i resocjalizacyjne powinny bazować na wykorzystaniu metod interdyscyplinarnych, które obejmą w całości potrzebę kształtowania zdolności sprawcy do współżycia społecznego.

Przybliżając tematykę nurtu poznawczo-behawioralnego, należy wskazać na główny cel oddziaływań terapeutycznych wobec sprawców z zaburzeniami preferencji seksualnych, jakim jest dostateczne osiągnięcie przez pacjentów umiejętności panowania nad swoimi dewiacyjnymi rządami²⁷. Co istotne, zaznacza się, że parafilia jest schorzeniem porównywalnym do wszelkiego rodzaju uzależnień, w związku z czym nie jest możliwe całkowite jej wyleczenie, a wyłącznie zalecenie²⁸. Praca z takimi osobami powinna być więc zbliżona do pracy z pacjentami uzależnionymi od wszelkiego rodzaju substancji odurzających, m.in. poprzez edukację radzenia sobie w okolicznościach będących dla nich impulsem do zachowań przestępczych²⁹. Kazimierz Pospiszyl wyraża pogląd, że owa praca z osobami dotkniętymi parafilią predysponuje wręcz do konsekwentnego, dożywoтного postępowania³⁰. Model terapii poznawczo-behawioralnej ponadto zakłada, że fundamentem zewnętrznego zachowania jest sfera procesów myślowych oraz płaszczyzna emocjonalna i fizjologiczna. Niezbędnym krokiem w terapii będzie zatem rozpracowanie mechanizmów będących podstawą dewiacji seksualnych, takich jak zniekształcona ocena sytuacji, za którą idzie konieczność modyfikacji sfery poznawczej. Wskazuje się także na zależność popełnianych przestępstw seksualnych z ewentualnym wystąpieniem deficytów behawioralnych u sprawcy, tj. zachowań podyktowanych

²⁵ M. Kuć, *Indywidualizacja postępowania ze skazanymi jako zasada prawa karnego wykonawczego*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2005, z. 1, s. 145.

²⁶ W. Czernikiewicz, D. Baran, op. cit., s. 417.

²⁷ D. Baran, W. Czernikiewicz, *Psychoterapia grupowa preferencyjnych sprawców czynów pedofilnych w nurcie poznawczo-behawioralnym*, „Seksuologia Polska” 2017, t. XV, nr 1, s. 21.

²⁸ K. Pospiszyl, *Przestępstwa seksualne*, Warszawa 2006, s. 102.

²⁹ K. Grzywińska-Aleksandrowicz, *Oddziaływania terapeutyczne wobec sprawców przestępstw seksualnych z diagnozą zaburzeń preferencji seksualnych oraz sprawców bez takiej diagnozy*, [w:] S. Grzesiak (red.), *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2020, s. 32.

³⁰ K. Pospiszyl, op. cit., s. 103.

nieznajomością znormatywizowanego postępowania w życiu codziennym³¹. Należy zauważyć, że reforma myślenia może być kluczem do zmiany zachowania skazanego. Ponadto w oddziaływaniach terapeutycznych i resocjalizacyjnych kładzie się nacisk na naukę weryfikacji własnego postępowania, empatii (w tym zrozumienia uczuć ofiary), a także samokontroli i samoregulacji oraz poznania możliwości radzenia sobie z bodźcami wyzwalającymi spaczone zachowania seksualne³².

Jak wcześniej wspomniano, w stosunku do sprawców, u których istnieje wzmożone ryzyko recydywy seksualnej, ustawa dopuszcza możliwość wdrożenia środków zabezpieczających tuż po opuszczeniu zakładu karnego (art. 93d k.k. w zw. z art. 93a § 1 k.k.). Jednym z obiecujących rozwiązań jest orzeczenie terapii farmakologicznej zmierzającej do obniżenia popędu płciowego dewianta. Należy podkreślić, że tylko taki rodzaj kastracji jest dopuszczalny w polskim ustawodawstwie, o ile stan zdrowia lub życia osoby leczonej na to pozwala. Substancje znajdujące się w obrocie farmakologicznym, które stosuje się podczas terapii, to przede wszystkim antagoniści LHRH (np. digarelist) oraz analogi LHRH (triptorelina, leuprorelina, goserelina). Pierwsze z nich to środki wykazujące działanie polegające na kompetencyjnym wiązaniu się z receptorami LHRH w przednim płacie przysadki mózgowej. W następstwie ich działania dochodzi do natychmiastowego obniżenia poziomu hormonów płciowych. Jednakże dla osiągnięcia właściwego obrazu klinicznego zabieg podawania substancji należy powtarzać w formie zastrzyku co miesiąc³³. Druga grupa leków to panaceum na stałą stymulację receptorów przysadki, choć z początkiem leczenia zauważa się wyrzut poziomu męskiego hormonu płciowego i dopiero po miesięcznej kuracji poziom ten ulega obniżeniu. Wskazana substancja ma postać implantu podskórnego aplikowanego co kilka miesięcy i, co ważne, wykazuje większe powinowactwo do receptorów w przysadce mózgowej³⁴. Obserwuje się również zastosowanie w terapii farmakologicznej leków przeciwdepresyjnych z grupy inhibitorów wychwyty zwrotnego serotoniny (SSRI), choć ich działanie nie zostało do końca potwierdzone³⁵.

Odnosząc się z kolei do kwestii prawnych, należy poddać analizie art. 93f § 1 k.k., który stanowi *meritum* dla sprawcy w zakresie obowiązków nałożonych na niego przez sąd. Mianowicie zgodnie z jego brzmieniem od sprawcy wymaga się stawiennictwa we wskazanej przez sąd placówce w terminach wyznaczonych przez lekarza psychiatrę, seksuologa bądź terapeutę, a następnie poddania się terapii farmakologicznej mającej na celu obniżenie popędu seksualnego, psychoterapii lub psychoedukacji w celu

³¹P. Marcinek, A. Peda, *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Seksuologia Polska” 2009, t. VII, nr 2, s. 60.

³²K. Grzywińska-Aleksandrowicz, op. cit., s. 31.

³³T. Borkowski, R. Sosnowski, P. Chłosta, P. Dudek, *Rola i miejsce antagonistów LHRH w leczeniu zaawansowanego raka gruczołu krokowego*, „Przegląd Urologiczny” 2019, nr 6, s. 74–75.

³⁴A. Łapuć, *Leuprostin Sandoz – nowa forma leuproreliny w leczeniu hormonalnym raka gruczołu krokowego*, „Przegląd Urologiczny” 2012, nr 2, s. 44–45.

³⁵J. Stusiński, Z. Lew-Starowicz, *Leczenie przestępców seksualnych. W poszukiwaniu optymalnego modelu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 82, s. 51.

poprawy jego funkcjonowania w społeczeństwie³⁶. Warto również zauważyć doniosłość normy prawnej art. 199a k.k.w., bowiem na mocy danej regulacji prerogatywa orzeczenia w przedmiocie środków zabezpieczających została przyznana przez ustawodawcę sądowi, który orzekał w pierwszej instancji. W konsekwencji tego sąd zobowiązany jest do dokonania precyzyjnej analizy i w ten sposób przed zastosowaniem środka zabezpieczającego z art. 93a k.k. pod uwagę powinien wziąć wszelkie oceny kliniczne biegłych, w szczególności opinię biegłego lekarza seksuologa (art. 199b § 2 k.k.w.).

Wykładnia językowa wskazanego art. 93f § 1 k.k. zdaje się prowadzić do wniosku, że sąd rozstrzygający o zastosowaniu wobec skazanego terapii wskazuje wyłącznie placówkę, w której sprawca ma się stawić, a pozostałe kwestie dotyczące terminów i częstotliwości terapii pozostawia w gestii lekarza psychiatry, seksuologa bądź terapeuty. Przyjmuje się, że w związku ze zminimalizowaną w danym zakresie kompetencją sądu dokładne sprecyzowanie podejmowanych kroków oddziaływania terapeutycznego wobec sprawcy powinno spoczywać na specjalistach z dziedziny nauk medycznych i psychologii. Koncepcja ta wzmacnia jednocześnie tezę o „nierpresyjnym charakterze środków zabezpieczających”³⁷. Dokonanie kastracji farmakologicznej o ile powoduje zmniejszenie agresji seksualnej, o tyle również obarczone jest licznymi skutkami ubocznymi. Mianowicie wraz ze spadkiem testosteronu zaczynają zachodzić w organizmie zmiany, takie jak znaczna modyfikacja barwy głosu, ginekomastia, chwiejność emocjonalna (w tym depresja), zwiotczenia skóry, rozwijające się choroby układu kostnego i mięśniowego oraz wiele innych symptomów somatycznych i psychicznych³⁸. Zatem terapia farmakologiczna nie bez powodu wzbudza w ocenie publicznej kontrowersje poprzez znaczną ingerencję w ludzkie ciało. W publikacjach naukowych można znaleźć stanowiska, że takie działania godzą w integralność fizyczną poddawanej terapii osoby i tym samym stanowią nic innego jak karę cielesną przemawiającą za powiązaniem jej z nieludzkim traktowaniem³⁹, o którym stanowi art. 3 Europejskiej konwencji praw człowieka i podstawowych wolności⁴⁰. Niemniej jednak w ocenie społeczeństwa wciąż budzi trwogę niepewna skuteczność podejmowanych metod terapeutycznych, a aktualne badania wskazują, że wskaźnik powrotności na drogę przestępczą skazanych jest znacznie wyższy w grupie sprawców, u których zdiagnozowano parafilię⁴¹.

³⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553).

³⁷ K. Lipiński, [w:] J. Giezka (red.), *Kodeks karny część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 770.

³⁸ E. Jurgielewicz-Delegacz, *Przestępczość seksualna*, [w:] K. Zając (red.), *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2019, s. 731.

³⁹ A. Jezusek, *Farmakologiczne obniżenie popędu seksualnego stosowane w ramach represji karnej w świetle zakazu tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2009, nr 2, <http://www.uj.edu.pl/documents/4137545/cd908456-cfa2-4006-89bb-b17e758d4605#page=61> (dostęp: 29.06.2022).

⁴⁰ Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

⁴¹ K. Grzywińska-Aleksandrowicz, op. cit., s. 35.

Podsumowując niniejsze rozważania, należy podkreślić, że oddziaływania terapeutyczne mają na celu dokonanie maksymalnej redukcji ewentualnego powrotu sprawcy na drogę przestępstw przeciwko wolności seksualnej. Jednak trzeba mieć na względzie, że zgodnie z aktualną wiedzą żadna z metod terapii nie predysponuje do wyleczenia zaburzeń preferencji seksualnych, a jedynie ogranicza się do zniwelowania anormalnych zachowań stanowiących zagrożenie dla społeczeństwa. Podjęta analiza wykazała, w jakim kierunku powinny zmierzać działania terapeutyczne podejmowane wobec dewiantów seksualnych i bezsprzecznie należy przyjąć, że recydywie seksualnej może wyłącznie zapobiec objęcie skazanych kompleksowym programem leczniczym, sprowadzającym się do zastosowania zarówno w pracy z psychologiem, terapeutą czy seksuologiem, jak i w farmakoterapii. Warto podkreślić, że jednostki dopuszczające się przestępstw na tle seksualnym znacznie się od siebie różnią, bowiem jest wiele czynników, które mogą skłaniać do popełniania tego typu przestępstw. W przypadku sprawców dotkniętych parafilią preferencje seksualne ukierunkowane są na konkretny sposób realizacji pragnień, zachowań seksualnych, a więc pozostają one w związku ze szczególnym obiektem pożądania, na którym pragnienia te są realizowane. W odpowiedzi na postawione na wstępie pytanie w przedmiocie optymalnego zapewnienia bezpieczeństwa społecznego, stwierdza się, iż znamienne jest zapewnienie kontynuacji leczenia w warunkach wolnościowych, zmierzającego do obniżenia popędu płciowego i tym samym maksymalnego ograniczenia powrotu na drogę przestępczą skazanych. *In fine* podkreśla się konieczność współpracy środowisk prawniczych, medycznych i psychologicznych w celu nieustannego konstruowania optymalnych modeli terapeutycznych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Baran D., Czernikiewicz W., *Psychoterapia grupowa preferencyjnych sprawców czynów pedofilnych w nurcie poznawczo-behawioralnym*, „Seksuologia Polska” 2017, t. XV, nr 1.
- Borkowski T., Sosnowski R., Chłosta P., Dudek P., *Rola i miejsce antagonistów LHRH w leczeniu zaawansowanego raka gruczołu krokowego*, „Przegląd Urologiczny” 2019, nr 6.
- Choromańska A., Mocarska D., *Dewiacje i przestępstwa seksualne – klasyfikacja, aspekty prawne*, Szczytno 2009.
- Czernikiewicz W., Baran D., *Terapia grupowa preferencyjnych sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej w nurcie poznawczo-behawioralnym*, [w:] M. Rawińska (red.), *Zaburzenia seksualne a terapia poznawczo-behawioralna*, Warszawa 2018.

- Depko A., Eichstaedt K., Gałęcki P., Krasowska A., *Metodyka pracy biegłego psychiatry, psychologa oraz seksuologa, w sprawach karnych, nieletnich oraz wykroczeń*, wyd. czwarte, Warszawa 2022.
- Grzywińska-Aleksandrowicz K., *Oddziaływania terapeutyczne wobec sprawców przestępstw seksualnych z diagnozą zaburzeń preferencji seksualnych oraz sprawców bez takiej diagnozy*, [w:] S. Grzesiak (red.), *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2020.
- Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2004.
- Jurgielewicz-Delegacz E., *Przestępczość seksualna*, [w:] K. Zajac (red.), *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2019.
- Krawczyk P., Świącicki Ł., *ICD-10 vs. ICD-11 – przegląd aktualizacji i nowości wprowadzonych w najnowszej wersji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób WHO*, „Psychiatria Polska” 2020, t. LIV, nr 1, DOI: 10.12740/PP/103876.
- Kuć M., *Indywidualizacja postępowania ze skazanymi jako zasada prawa karnego wykonawczego*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2005, z. 1.
- Lew-Starowicz Z., *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000.
- Lipiński K., [w:] J. Giezka (red.), *Kodeks karny część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Łapuć A., *Leuprostin Sandoz – nowa forma leuproreliny w leczeniu hormonalnym raka gruczołu krokowego*, „Przegląd Urologiczny” 2012, nr 2.
- Marcinek P., Peda A., *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Seksuologia Polska” 2009, t. VII, nr 2.
- Marciniak B., *Zastosowanie środków zabezpieczających wobec sprawców szczególnie niebezpiecznych czynów zabronionych o charakterze seksualnym*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014, t. XIV, nr 4.
- Moller H.J., *Możliwości i ograniczenia DSM-V w polepszeniu klasyfikacji i diagnozy zaburzeń psychicznych*, „Psychiatria Polska” 2018, t. LII, nr 4, DOI: 10.12740/PP/91040.
- Mozgawa M., [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2010.
- Pospiszyl K., *Przestępstwa seksualne*, Warszawa 2006.
- Sobczak J., *Prawo a medycyna – studia i szkice*, Poznań 2018.
- Stusiński J., Lew-Starowicz Z., *Leczenie przestępców seksualnych. W poszukiwaniu optymalnego modelu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014, nr 82.
- Szwejkowska M., Chodorowska A., *Regulacje prawnokarne dotyczące sprawców z zaburzeniami preferencji seksualnych – wybrane zagadnienia*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, nr 27.
- World Health Organization, *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10 – opisy kliniczne i wskazówki diagnostyczne*, red. przekł. pol. S. Pużyński, J. Wciórka, wyd. drugie, Kraków 2000.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555).
- Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego, ustawy Kodeks karny wykonawczy, ustawy Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2009 r., Nr 206, poz. 1589 ze zm.).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284).

Orzecznictwo

- Postanowienie SN z 2 czerwca 2015 r., sygn. akt V KK 36/15, Lex nr 1750151.
- Uchwała składu 7 sędziów SN z 25 września 2013 r. w sprawie I KZP 8/13, OSNKW 2013, Nr 10, poz. 83.
- Uchwała SN z 25 września 2013 r., sygn. akt I KZP 8/13, Lex nr 1371924.
- Wyrok SN z 4 grudnia 2018 r., sygn. akt II KK 114/18, Lex nr 2603598.
- Wyrok TK z 11 marca 2021 r., sygn. akt SK 9/18 (Dz.U. poz. 472).

Źródła internetowe

- Jezusek A., *Farmakologiczne obniżenie popędu seksualnego stosowane w ramach represji karnej w świetle zakazu tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2009, nr 2, <http://www.uj.edu.pl/documents/4137545/cd908456-cfa2-4006-89bb-b17e758d4605#page=61>.
- Krasowska A., Jakubczyk A., Czernikiewicz W.M., Wojnar M., Nasierowski T., *Impulsywność sprawców przestępstw seksualnych – nowe koncepcje czy powrót do źródeł*, „Psychiatria Polska” 2013, t. XLVII, nr 4, http://psychiatriapolska.pl/uploads/images/PP_4_2013/727Krasowska_PsychiatrPol2013_47_4.pdf.
- Łakomy A., *Opiniowanie w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych – uwagi na tle art. 202 § 3 k.p.k.*, www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/wpp-numer-3-2015.

Role of diagnostic and therapeutic procedures in application to perpetrators, who committed offences as a result of sexual preference disorders. A comparative legal analysis

Summary

The starting point for these considerations is the inclusion of the interdisciplinary context, hence legal, medical, as well as psychological aspects had to be studied to provide an accurate overview of the problem. Taking into account the broad range of material available on the subject, in this work an attempt was made to bring closer only the most crucial topics revolving around containment of paraphilia. Above all, an effort has been made to synthetically describe the procedure of dealing with preferential sexual offenders, starting from the definition of an offence, consequently portraying the judicial proceeding and ultimately concluding by addressing the practicalities of therapeutic action and potential preventive measures against sexual recidivism.

Keywords: sexual crimes, paraphilia, clinical diagnosis, sex offenders, disorders of sexual preference

DOI: 10.31648/kpp.8929

Dominika Marszelewska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-3602-6726

dominika.marszelewska@onet.pl

Oplata egzekucyjna w przypadku umorzenia postępowania na wniosek wierzyciela albo na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 Kodeksu postępowania cywilnego

Wstęp

Nie zawsze osoba zobowiązana gotowa jest do dobrowolnej realizacji świadczeń należnych innemu podmiotowi, nawet gdy roszczenie stwierdzone jest tytułem egzekucyjnym¹. Niezbędne staje się więc stworzenie w każdym państwie prawa mechanizmów pozwalających na przymusową realizację obowiązków stwierdzonych, z zachowaniem wymogów odpowiedniej procedury. Egzekucja – zgodnie z definicją Edmunda Wengierka – to „zastosowanie przez powołane państwowe organy egzekucyjne środków przymusu przewidzianych prawem, w celu spełnienia świadczeń przysługujących wierzycielowi od dłużnika, a ustalonych w tytule egzekucyjnym”². Postępowanie egzekucyjne jest zatem ważnym elementem każdego systemu prawnego, a skuteczna egzekucja jest podstawą funkcjonowania wszystkich państw prawa. Przedmiotem postępowania egzekucyjnego jest wydobycie wierzytelności od dłużnika i pozyskanie jej przez wierzyciela, jako ostatni etap realizowania norm prawa

¹Tytuł egzekucyjny to orzeczenie sądowe lub inny dokument urzędowy stwierdzający istnienie i zakres roszczenia wierzyciela, a tym samym istnienie i zakres obowiązku świadczenia dłużnika. Tytuł egzekucyjny w sposób wyraźny i jednoznaczny określa ponadto osobę wierzyciela i dłużnika.

²E. Wengerek, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do części drugiej Kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 1998, s. 150. Patrz również: idem, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do części II i III k.p.c.*, Warszawa 2009, s. 114.

maturalnego, regulujących stosunek prawny pomiędzy uprawnionym a zobowiązanym. Zrealizowaniem wskazanych norm prawa materialnego zainteresowani są tylko wierzyciel i dłużnik³.

Regulacja postępowania egzekucyjnego została ujęta przede wszystkim w części trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego⁴, na którą składają się trzy tytuły: przepisy ogólne (art. 758–843), egzekucja świadczeń pieniężnych (art. 844–1040) oraz przepisy szczególne o egzekucji (art. 1041–1088). Z dniem 1 stycznia 2019 r. wprowadzono do polskiego porządku prawnego fundamentalne źródła postępowania egzekucyjnego: ustawę z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych⁵ oraz ustawę z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych⁶. Zgodnie z treścią art. 305 u.k.s. utraciła moc ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji⁷, przy czym w myśl art. 52 ust. 1 u.k.k. do postępowań egzekucyjnych wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie u.k.k. stosuje się przepisy dotychczasowe. Wyjątek od niniejszego stanowi art. 52 ust. 2 u.k.k., zgodnie z którym do postępowań, o których mowa w ust. 1, przepisy art. 29 i art. 30 stosuje się od dnia wejścia w życie u.k.k. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Trybunał Konstytucyjny stwierdził⁸, że art. 52 ust. 2 u.k.k. w zakresie umorzenia postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela, który został złożony przed dniem wejścia w życie tej ustawy, jest niezgodny z art. 2 i art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 29 ust. 1–3 u.k.k. reguluje w swojej treści opłaty egzekucyjne należne przy umorzeniu postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela⁹ albo na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. Sposób uregulowania opłaty egzekucyjnej przy umorzeniu postępowania po 1 stycznia 2019 r. uległ znaczącej zmianie. Zasadniczą różnicą jest fakt obciążenia wierzyciela opłatą przy umorzeniu postępowania egzekucyjnego¹⁰. Ustawodawca przewidział jednak sytuację, w której opłata obciąży dłużnika, co zostanie przedstawione szczegółowo w dalszej części niniejszego artykułu.

³Oczywiście takie postępowanie leży w interesie wierzyciela, jest to jego wybór, czy i kiedy chce egzekwować swoje roszczenie – tak: wyrok SN z 8 kwietnia 2009 r., sygn. akt V CSK 385/08, Lex nr 497670: „Prowadzenie egzekucji jest uprawnieniem wierzyciela. Może on wszcząć postępowanie egzekucyjne wtedy, gdy jego świadczenie nadal nadaje się do egzekucji. Nie znajduje uzasadnienia wymaganie od wierzyciela, aby prowadził na egzekucję wówczas, gdy ma ona szanse powodzenia”.

⁴Dz.U. z 2021 r., poz. 1805, dalej: k.p.c.

⁵Dz.U. z 2021 r., poz. 210, dalej: u.k.k.

⁶Dz.U. z 2022 r., poz. 2224, dalej: u.k.s.

⁷Dz.U. z 2018 r., poz. 1309, dalej: u.k.s.e.

⁸Wyrok TK z 1 grudnia 2020 r., sygn. akt P 6/19, OTK 2020, Nr 63/A.

⁹Podstawę prawną umorzenia postępowania egzekucyjnego stanowi art. 825 ust. 1 k.p.c.

¹⁰M. Klonowski jako przesłanki wprowadzenia art. 29 ust. 1 u.k.k. podaje to, iż „po pierwsze, należy zwrócić uwagę na fakt, że dotychczasowe przepisy nazbyt często wykorzystywane były do szkany dłużnika. Zdarzali się wierzyciele, którzy kilkakrotnie w ciągu roku wszczynali egzekucję na podstawie tego samego tytułu wykonawczego, a każdorazowe cofnięcie wniosku powodowało wzrost zadłużenia dłużnika. Tym samym, dotychczasowy mechanizm używany był do wpędzenia dłużnika w spirale długu, z której nie sposób było się w niektórych przypadkach wydobyć. Po drugie, takie rozwiązanie skłaniało wierzyciela do instrumentalnego traktowania postępowania egzekucyjnego – wierzyciel mógł w sposób całkowicie bezpłatny uruchomić postępowanie egzekucyjne, którego prowadzenie rodziło określony nakład pracy po stronie komornika, po czym zdarzało się, że w sposób dowolny i nieodpowiedzialny dochodziło do cofnięcia wniosku egzekucyjnego” – M. Klonowski, [w:] R. Reiwer (red.), *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 1008.

Istotnym *novum* jest także określenie minimalnych i maksymalnych opłat w sposób „sztywny”, tj. poprzez ich wskazanie kwotowe¹¹. Nie ulega wątpliwości, że brak uregulowania w tym zakresie byłyby w sprzeczności z realizacją funkcji ograniczającej opłaty¹². Przedmiotowe przepisy stanowią częściowo substytut instytucji, jaka była ujęta w treści art. 49 u.k.s.e.¹³ Wprowadziły one jednak odmienne rozwiązania. Warto poddać analizie wskazane regulacje oraz rozważyć ich wpływ na funkcjonowanie egzekucji sądowej w zakresie umorzenia postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela bądź na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. Zagadnienia te są szczególnie ważne ze względu na istotne dla praktyki komorników sądowych rozwiązania prawne.

Umorzenie postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela lub na mocy art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c.

Umorzenie postępowania egzekucyjnego oznacza jego zakończenie wraz z uchyleciem dokonanych czynności egzekucyjnych¹⁴. Normy prawne dotyczące umorzenia postępowania egzekucyjnego ujęte są zarówno w licznych przepisach k.p.c., jak i w przepisach pozakodeksowych. Przyczyny umorzenia postępowania mogą być różne. Podstawowy podział przesłanek to: umorzenie z mocy prawa, na wniosek oraz z urzędu¹⁵.

Do dnia 8 września 2016 r. w myśl art. 823 k.p.c.¹⁶ postępowanie egzekucyjne ulegało umorzeniu z mocy prawa, jeżeli wierzyciel w ciągu roku nie dokonał czynności potrzebnej do dalszego prowadzenia postępowania lub nie zażądał podjęcia zawieszono postępowania. Powyższy termin biegł od dnia dokonania ostatniej czynności

¹¹Przedmiotowe rozwiązanie ocenić należy krytycznie, gdyż wątpliwe jest to, że ustawodawca dokonywałby corocznej nowelizacji wysokości opłaty, tak aby dostosowywała się ona corocznie do wzrostu płac czy innych czynników. W przyszłości może mieć to negatywny wpływ w szczególności na realizację funkcji opłaty minimalnej.

¹²Szerzej na temat funkcji kosztów egzekucyjnych: A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne*, wyd. drugie, Warszawa 2013, s. 154–156.

¹³Przepis ten stanowił, że w przypadku umorzenia postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela oraz na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. komornik pobierał od dłużnika opłatę stosunkową w wysokości 5% wartości świadczenia pozostałego do wyegzekwowania, jednak nie niższej od jednej dwudziestej i nie większej niż dziesięciokrotna wysokość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia. W przypadku umorzenia postępowania na wniosek wierzyciela zgłoszony przed doręczeniem dłużnikowi zawiadomienia o wszczęciu egzekucji komornik pobierał od dłużnika opłatę stosunkową w wysokości jednej dwudziestej przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia. W myśl art. 49 ust. 5 u.k.s.e. w razie umorzenia postępowania egzekucyjnego z innych przyczyn niż wskazane w ust. 2 komornik nie pobierał opłaty od tej części świadczenia, która nie została wyegzekwowana.

¹⁴O. Marcewicz, [w:] T. Zembrzusi (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. I i II, Warszawa 2020, art. 824.

¹⁵Szerzej: J. Jagiela, *Nowe przepisy o zawieszeniu i umorzeniu postępowania egzekucyjnego*, [w:] A. Marciniak (red.), *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych oraz ustawy o kosztach komorniczych*, Sopot 2018, s. 729.

¹⁶Przepis uchylony art. 2 ust. 87 ustawy z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny, ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 1311), dalej: nowela z dnia 10 lipca 2015 r.

egzekucyjnej, a w razie zawieszenia postępowania – od ustania przyczyny zawieszenia¹⁷. Warto w tym miejscu wskazać, że przed uchyceniem art. 823 k.p.c. w judykaturze brak było jednolitego stanowiska co do kwestii, czy istnieje potrzeba wydania postanowienia o umorzeniu postępowania egzekucyjnego z mocy prawa¹⁸. Przepis ten miał bez wątpienia dyscyplinować wierzyciela, aby wykazywał on aktywność w postępowaniu egzekucyjnym. Bezczynność wierzyciela istnieje tylko wtedy, gdy jest on obowiązany do dokonania czynności potrzebnej do dalszego prowadzenia postępowania lub na nieządaniu w tym czasie podjęcia zawieszono postępowania¹⁹. Artykuł 823 k.p.c. nie znalazł natomiast zastosowania w przypadku bezczynności komornika²⁰. W postępowaniach egzekucyjnych wszczętych przed 8 września 2016 r. bezczynność wierzyciela nadal powoduje umorzenie postępowania egzekucyjnego z mocy samego prawa w oparciu o art. 823 k.p.c., który w tym zakresie zachował moc²¹. Warto wskazać, że ustawodawca nie przewidział przy umorzeniu postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 823 k.p.c. możliwości obciążenia opłatą wynikającą z art. 29 ust. 1 u.k.k.

Od dnia 8 września 2016 r., tj. od daty wejścia w życie noweli z dnia 10 lipca 2015 r., konsekwencje bezczynności wierzyciela powodujące obligatoryjne umorzenie postępowania z urzędu określa art. 824 § 1 pkt 1 k.p.c. Bezczynność wierzyciela polegająca na niepodejmowaniu czynności lub na nieządaniu podjęcia zawieszono postępowania określa art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. Obecna regulacja jest analogiczna do wcześniej obowiązującej, jednak przewiduje inne skutki, gdyż w poprzednim stanie prawnym postępowanie ulegało umorzeniu z mocy samego prawa. Okres, z którego upływem komornik wydaje postanowienie o umorzeniu postępowania, został w stosunku do unormowania określonego w uchylonym art. 823 k.p.c. skrócony do 6 miesięcy²². Trzeba podkreślić, że czas ten jest zwykle wystarczający do dokonania przez wierzyciela czynności niezbędnych do dalszego prowadzenia postępowania egzekucyjnego. Termin ten rozpoczyna więc swój bieg od ostatniej skutecznej czynności organu egzekucyjnego. Skoro przepis posługuje się pojęciem czynności egzekucyjnej, chodzi bez wątpienia o czynność organu egzekucyjnego, a nie strony, dokonaną w sposób prawidłowy, tj. zgodny z przepisami prawa. Rygor w postaci umorzenia postępowania egzekucyjnego ma – podobnie jak

¹⁷ Szerzej: H. Ciepla, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. IV: *Artykuły 730–1088*, wyd. drugie, Warszawa 2014, art. 823.

¹⁸ SN w uchwale z 16 maja 1996 r., sygn. akt III CZP 44/96, OSNC 1996, Nr 9, poz. 117 stwierdził, że postanowienie sądu o umorzeniu postępowania egzekucyjnego, które uległo umorzeniu z mocy prawa (art. 823), jest w istocie postanowieniem stwierdzającym to umorzenie. Na takie postanowienie przysługuje zażalenie. Odmienny pogląd wyrażony w uchwale SN z 30 kwietnia 1998 r., sygn. akt III CZP 10/98, OSNC 1998, Nr 10, poz. 153 spotkał się z trafną krytyką (por. glosy J. Jagieli, OSP 1999, z. 9, poz. 166 oraz A. Józefowicza, „Prokuratura i Prawo” 1999, z. 12, s. 109).

¹⁹ T. Ereciński, H. Pietrzkowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V: *Postępowanie egzekucyjne*, wyd. piąte, Warszawa 2016, art. 823.

²⁰ Wyrok SN z 10 kwietnia 2008 r., sygn. akt IV CSK 16/08, Lex nr 393847.

²¹ A. Adamczuk, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. II: *Art. 478–1217*, 2022, Lex, art. 824.

²² Jak słusznie wskazuje się w doktrynie, jako *ratio legis* niniejszego unormowania podać należy przede wszystkim przeciwdziałanie trwającemu przez długi czas i bez uzasadnionej przyczyny zawieszeniu czy też wstrzymaniu postępowania. Taki stan rzeczy rodzi niepewność co do dalszej sytuacji prawnej uczestników, więc jest bez wątpienia zjawiskiem szkodliwym.

w poprzednim stanie prawnym – dyscyplinować wierzyciela, który musi mieć na uwadze to, że brak aktywnego popierania egzekucji przez czas wskazany w komentowanym przepisie będzie powodował zakończenie postępowania egzekucyjnego. Ustawodawcy nie chodzi o jakąkolwiek aktywność wierzyciela, ale taką, która jest niezbędna do dalszego prowadzenia egzekucji. Dla przykładu można wskazać bezczynność wierzyciela polegającą na zaniechaniu złożenia wniosku o dokonanie opisu i oszacowania nieruchomości (art. 943 k.p.c.) czy też wniosku o wyznaczenie terminu drugiej licytacji nieruchomości (art. 983 k.p.c.). Co znaczące, art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. nie będzie dotyczyć czynności w postępowaniu egzekucyjnym, które komornik dokonuje z urzędu, np. egzekucja roszczeń alimentacyjnych, egzekucja na polecenie uprawnionego organu, egzekucja na żądanie sądu²³.

Wierzyciel będący dysponentem postępowania egzekucyjnego jest uprawniony do złożenia wniosku o jego umorzenie zgodnie z treścią art. 825 pkt 1 k.p.c., a przedmiotowy wniosek jest dla organu egzekucyjnego wiążący. Uprawnienie wierzyciela nie posiada charakteru absolutnego z uwagi na ograniczenia, które występują w przypadku wszczęcia egzekucji z urzędu, na żądanie uprawnionego organu czy też dotyczącej alimentów wypłaconych przez fundusz alimentacyjny, ze względu na bezskuteczność egzekucji albo bezpodstawne ich pobieranie²⁴. W pierwszym przypadku wymagana jest zgoda sądu bądź innego uprawnionego organu, natomiast w drugim – likwidatora funduszu alimentacyjnego (art. 66 i 67 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych²⁵).

Wniosek o umorzenie postępowania egzekucyjnego może być złożony na piśmie bądź ustnie do protokołu (art. 760 § 1 k.p.c.). Brak jest możliwości prawnych na złożenia przez wierzyciela wniosku drogą telefoniczną²⁶. Przedmiotowy wniosek ma charakter konstytutywny. Brak jest możliwości umorzenia postępowania przez organ egzekucyjny bez wniosku, nawet w przypadku stwierdzenia okoliczności ujętych w art. 825 pkt 4 k.p.c.²⁷ Co istotne, wierzyciel może domagać się umorzenia postępowania w całości, ale też w części²⁸. W przypadku prowadzenia egzekucji przeciwko dłużnikowi na rzecz kilku wierzycieli każdy z nich winien złożyć wniosek o umorzenie samodzielnie, a do umorzenia postępowania nie jest wymagana zgoda pozostałych wierzycieli. Za powyższym przemawia fakt, że egzekucja określona w przepisach k.p.c. jest egzekucją singularną²⁹. Organ egzekucyjny w przypadku zgłoszenia przez jednego z wierzycieli wniosku ma obowiązek umorzyć postępowanie egzekucyjne na jego rzecz, jednocześnie prowadząc egzekucję na rzecz pozostałych wierzycieli³⁰.

²³ Szerzej: A. Adamczuk, [w:] M. Manowska (red.), op. cit., art. 824.

²⁴ Zob. H. Ciepła, [w:] T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. IV: Artykuły 730–1088, Warszawa 2021, art. 825.

²⁵ Dz.U. z 2022 r., poz. 615.

²⁶ Wyrok SN z 3 kwietnia 1967 r., sygn. akt II CR 373/66, OSNC 1967, Nr 10, poz. 186.

²⁷ M. Łochowski, [w:] T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II: Art. 506– 1217, Warszawa 2019, s. 828 i nast.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Szerzej: J. Jagiela, R. Kulski, [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 730–10951*, Warszawa 2020, s. 694.

³⁰ Odmienne: E. Wengerek, *Postępowania zabezpieczające i egzekucyjne*, Warszawa 1994, s. 239.

Wierzyciel może domagać się umorzenia postępowania egzekucyjnego na każdym etapie – od jego wszczęcia do zakończenia. Wniosek wierzyciela nie będzie skuteczny w razie wyegzekwowania przez komornika roszczenia w całości, ukończenia postępowania egzekucyjnego i ustalenia kosztów (art. 816 k.p.c.). W przypadku wyegzekwowania części świadczenia wniosek złożony przez wierzyciela winien dotyczyć postępowania w części, w jakiej świadczenie jeszcze nie zostało wyegzekwowane. Biorąc pod uwagę powyższe, wniosek wierzyciela po uprawomocnieniu się postanowienia o przysądzeniu własności (art. 998 k.p.c.) w toku egzekucji z nieruchomości nie może zostać uwzględniony³¹.

Oplata obciążająca wierzyciela

W treści art. 29 ust. 1 u.k.k. wskazano, że w razie umorzenia postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela albo na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. wierzyciela obciąża opłata stosunkowa w wysokości 5% świadczenia pozostałego do wyegzekwowania. W uzasadnieniu do projektu u.k.k. podkreślono, że zmiana ta jest podyktowana podobieństwem do zasad ponoszenia kosztów procesu w razie cofnięcia pozwu³². Zdaniem Marcina Uliasz argumentacja ta nie wydaje się trafna, gdyż w zakresie kosztów procesu podstawową rolę odgrywa zasada wyrażona w art. 98 § 1 k.p.c., zgodnie z którą strona przegrywająca ma obowiązek zwrócić koszty stronie wygrywającej (zasada odpowiedzialności za wynik procesu)³³. Wskazane rozwiązanie nie było wcześniej znane ustawie i bez wątplenia jest istotnym wyłomem od obowiązującej do dnia 31 grudnia 2018 r. zasady odpowiedzialności dłużnika za koszty celowej egzekucji. Ustawodawca przeniósł w określonych przypadkach ciężar związany z ponoszeniem opłat egzekucyjnych z dłużnika na wierzyciela.

Analiza treści przepisu art. 29 u.k.k. pozwala na wskazanie sytuacji, w których opłata egzekucyjna obciążać będzie wierzyciela:

- umorzenie postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela złożony przed doręczeniem dłużnikowi zawiadomienia o wszczęciu egzekucji, w którym wierzyciel nie wskazał, że przyczyną umorzenia jest spełnienie świadczenia przez dłużnika albo zawarcie porozumienia dotyczącego sposobu lub terminu spełnienia świadczenia³⁴ (art. 29 ust. 2 w zw. z art. 29 ust. 1 u.k.k.),

³¹Por. postanowienie SN z 22 października 2004 r., sygn. akt II CK 96/04, OSNC 2005, Nr 10, poz. 178; uchwała SN z 25 listopada 2010 r., sygn. akt III CZP 89/10, OSNC 2011, Nr 6, poz. 67.

³²Uzasadnienie dostępne na stronie internetowej: <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1581> (dostęp: 12.11.2022).

³³M. Uliasz, *Komentarz do ustawy o kosztach komorniczych*, [w:] M. Świeczkowska-Wójcikowska, J. Świeczkowski (red.), *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Kodeks etyki zawodowej komornika sądowego. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 1150–1151.

³⁴Spełnienie świadczenia przez dłużnika lub zawarcie porozumienia w tym zakresie winno nastąpić po skierowaniu przez wierzyciela wniosku egzekucyjnego, w innym przypadku mielibyśmy do czynienia z oczywiście niecelowym wszczęciem egzekucji i obciążeniem wierzyciela opłatą zgodnie z art. 30 u.k.k.

- umorzenie postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela złożony po doręczeniu dłużnikowi zawiadomienia o wszczęciu egzekucji, w którym wierzyciel nie wskazał, że przyczyną umorzenia jest spełnienie świadczenia przez dłużnika albo zawarcie porozumienia dotyczącego sposobu lub terminu spełnienia świadczenia (art. 29 ust. 1 u.k.k.),
- umorzenie postępowania egzekucyjnego z urzędu w oparciu o art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. z powodu bezczynności wierzyciela (art. 29 ust. 1 u.k.k.).

W pierwszym ze wskazanych przypadków wierzyciela obciąża opłata stała w wysokości 100 zł. Przedmiotowe rozwiązanie jest jasne i zasadniczo nie budzi wątpliwości. Zadaniem komornika w tej sytuacji jest ustalenie, czy wierzyciel złożył wniosek przed doręzeniem dłużnikowi zawiadomienia o wszczęciu egzekucji.

W pozostałych przypadkach wierzyciela obciąża opłata stosunkowa w wysokości 5% świadczenia pozostałego do wyegzekwowania. Za pojęcie „świadczenie pozostałe do wyegzekwowania” uznaje się kwotę pozostającą do egzekucji na dzień złożenia przez wierzyciela wniosku o umorzenie³⁵. W przypadku spłaty roszczenia przez dłużnika bezpośrednio do rąk wierzyciela świadczeniem pozostałym do wyegzekwowania będzie wysokość świadczenia spełnionego wierzycielowi³⁶. Komornik przy ustaleniu wysokości świadczenia pozostałego do wyegzekwowania winien posiłkować się art. 23 ust. 2 u.k.k., zgodnie z którym „do wartości świadczenia wlicza się należność główną wraz z odsetkami, kosztami i innymi należnościami ubocznymi, z wyjątkiem kosztów zastępstwa prawnego i kosztów komorniczych należnych w postępowaniu egzekucyjnym, w którym jest obliczana opłata”. W przypadku gdy komornik wyegzekwuje część świadczenia, za świadczenie pozostałe do wyegzekwowania należy traktować świadczenie ustalone zgodnie z art. 23 ust. 2 u.k.k., pomniejszone o wysokość wyegzekwowanego świadczenia³⁷. Ustawodawca ustalił wysokość opłaty minimalnej oraz maksymalnej w odrębnych artykułach. W myśl art. 25 ust. 1 zd. 1 u.k.k. opłaty stosunkowe w sprawie nie mogą być niższe niż 150 zł i wyższe niż 50 000 zł. Natomiast art. 28 ust. 4 u.k.k. wskazuje, że w przypadku, o którym mowa w art. 29 ust. 1 u.k.k., opłata minimalna wynosi 200 zł.

Konkludując, w przypadku umorzenia postępowania na wniosek wierzyciela albo na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. opłata minimalna należna komornikowi będzie wynosiła 200 zł, natomiast maksymalna 50 000 zł i będzie obciążać wierzyciela w sytuacjach opisanych powyżej³⁸. Nie zawsze zrozumiałe i racjonalne wydaje się obciążenie

³⁵ M. Simbierowicz, T. Skoczylas, [w:] M. Simbierowicz, M. Świtkowski (red.), *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 652.

³⁶ Uchwała SN z 29 października 2009 r., sygn. akt III CZP 82/09, OSNC 2010, Nr 5, poz. 67.

³⁷ Tak też: I. Kunicki, *Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 168.

³⁸ Zgodnie z art. 45 ust. 2 u.k.k. opłaty nie mogą obciążać ani być egzekwowane od Skarbu Państwa w postępowaniach egzekucyjnych, gdzie wierzycielem jest Skarb Państwa – wówczas komornik nie obciąża wierzyciela opłatą.

wierzyciela opłatą na tej podstawie, albowiem umorzenie egzekucji niekoniecznie jest związane z opieszałością wierzyciela, lecz może być konsekwencją np. braku inicjowania egzekucji w stosunku do spadkobierców dłużnika³⁹.

Oplata obciążająca dłużnika

Jak wcześniej wskazano, przepisy u.k.k. wskazują zasadę, w myśl której w przypadku umorzenia postępowania egzekucyjnego na wniosek wierzyciela albo na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. opłata należna komornikowi obciąża wierzyciela. Ustawa wprowadza jednak wyjątki, kiedy opłata ta obciążać będzie dłużnika. Tak jest przy złożeniu przez wierzyciela wniosku o umorzenie postępowania, w którym „wierzyciel wykaże, że przyczyna umorzenia postępowania egzekucyjnego wiąże się ze spełnieniem świadczenia przez dłużnika w terminie miesiąca od dnia doręczenia dłużnikowi zawiadomienia o wszczęciu egzekucji albo z zawarciem w tym terminie porozumienia między wierzycielem a dłużnikiem dotyczącego sposobu lub terminu spełnienia świadczenia”. Tak samo w sytuacji „jeżeli spełnienie świadczenia lub zawarcie porozumienia z wierzycielem nastąpiło po upływie miesiąca od dnia doręczenia dłużnikowi zawiadomienia o wszczęciu egzekucji” – tylko w tym przypadku dłużnika obciąży opłata w wysokości 10% wartości świadczenia pozostałego do wyegzekwowania. W doktrynie podkreśla się, że celowo ustawodawca posługuje się zwrotem „wykaże”, a nie „uprawdopodobni” oraz że to wierzyciela obciąża obowiązek wykazania komornikowi spełnienia w całości lub w części świadczenia przez dłużnika albo przedłożenia dowodu zawarcia porozumienia co do spełnienia świadczenia. Zawarcie porozumienia między dłużnikiem a wierzycielem to przede wszystkim ugoda między stronami po wszczęciu postępowania egzekucyjnego, w której został odroczony termin płatności długu albo rozłożono ten dług na raty. Należy przyjąć, że odnosi się to także do innych czynności wymagających zgodnych oświadczeń obu stron, skutkujących wykonaniem zobowiązania albo taką jego zmianą, która uzasadniałaby umorzenie postępowania egzekucyjnego np. odnowienie (art. 506 k.c.), świadczenie w miejsce wykonania (art. 453 k.c.)⁴⁰. *De lege ferenda* należy wskazać, że złożenie przez wierzyciela odpowiedniego oświadczenia w tym zakresie winno być w zupełności wystarczające. W przypadku kwestionowania przez dłużnika zasadności obciążenia go opłatą, kwestie te mogłyby być przedmiotem postępowania skargowego⁴¹. Dyspozycja przepisu art. 29 ust. 1 u.k.k. stanowi podobne rozwiązanie do tych wskazanych w art. 27 ust. 2 u.k.k., gdzie również ustawodawca wprowadził premiowanie dłużnika w przypadku spełnienia świadczenia w terminie

³⁹Taka sytuacja może mieć miejsce w przypadku zawieszenia postępowania egzekucyjnego z uwagi na zgon dłużnika, który nastąpił po wszczęciu postępowania (art. 819 § 1 k.p.c.), i niewystąpienie przez wierzyciela o stwierdzenie nabycia spadku (art. 1025 § 1 k.c.) albo niewystąpienie przez wierzyciela o ustanowienie kuratora w trybie art. 819 § 2 k.p.c.

⁴⁰M. Uliasz, op. cit., art. 29.

⁴¹Tak też: M. Izel, *Oplaty egzekucyjne w przypadku umorzenia postępowania na wniosek wierzyciela albo na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. po dniu 1 stycznia 2019 r.*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2021, nr 11, s. 40.

miesiąca od daty doręczenia zawiadomienia o wszczęciu egzekucji. Jednocześnie takie rozwiązanie spełnia rolę motywacyjną, gdyż pośrednio zachęca wierzyciela do negocjacji z dłużnikiem mających na celu zawarcie porozumienia co do sposobu i terminu spełnienia świadczenia⁴².

O wysokości opłaty pobieranej od dłużnika w oparciu o art. 29 ust. 1 zd. 2 i 3 u.k.k. decyduje, czy spełnienie świadczenia albo zawarcie porozumienia nastąpiło w ciągu miesiąca od doręczenia dłużnikowi zawiadomienia o wszczęciu egzekucji, czy też po upływie tego terminu⁴³. Na zastosowanie stawki 5% albo 10% wartości świadczenia pozostałego do wyegzekwowania wpływ ma to, kiedy doszło do zdarzenia, tj. spełnienia świadczenia albo zawarcie porozumienia. Bez znaczenia pozostaje data złożenia przez wierzyciela wniosku o umorzenie postępowania czy też data wydania przez komornika postanowienia w tym zakresie. Określenie świadczenia pozostałego do wyegzekwowania następuje według reguł, o których wspomniano w części niniejszego artykułu dotyczącej obciążenia opłatą wierzyciela. Ustalenie opłaty minimalnej oraz maksymalnej także będzie odbywało się na zasadach wskazanych wcześniej.

Podsumowanie

Wejście w życie u.k.k. doprowadziło do wielu zmian w zakresie finansowania egzekucji sądowej w Polsce. Wolą ustawodawcy stało się obciążanie wierzyciela opłatą w przypadku umorzenia postępowania egzekucyjnego na jego wniosek albo na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. Wyjątkiem są sprawy o egzekucję świadczeń powtarzających się oraz sytuacje enumeratywnie wskazane w ustawie, gdzie opłata ta obciążać będzie dłużnika. Istotnymi zagadnieniami dotyczącymi tej opłaty są jej minimalna wartość, jak również maksymalna. Warto jednak zastanowić się, czy wysokość opłaty minimalnej nie wymaga znowelizowania. Wprowadzona przez ustawodawcę wartość opłaty minimalnej ma stały poziom i nie jest w żaden sposób waloryzowana, co przy obecnie rosnącej inflacji i wzroście kosztów prowadzenia kancelarii jest kontrowersyjne. Podkreślić w tym miejscu należy, że opłaty egzekucyjne nie tylko stanowią obecnie nieopodatkowaną należność budżetową o charakterze publicznoprawnym⁴⁴, ale posiadają również charakter prewencyjny.

⁴²Zdaniem M. Uliasz funkcja motywacyjna w tym zakresie traci jednak na znaczeniu: „Do zawarcia porozumienia są potrzebne zgodne oświadczenia woli obu stron. W sytuacji w której dłużnik jeszcze przed wszczęciem postępowania podjął rokowania z wierzycielem w celu rozłożenia długu na raty albo odroczenia terminu płatności, ale wierzyciel mimo to wszczął postępowanie i dopiero po upływie powyższego miesięcznego terminu wyraził wolę zawarcia takiego porozumienia, dłużnik ponosi wyższą opłatę. Obciążanie dłużnika wyższą opłatą w takiej sytuacji jest nie do pogodzenia z zasadami słuszności. Przepis ten może zatem umożliwiać szykanowanie nawet takich dłużników, którzy wyrażają gotowość współpracy z wierzycielem w celu wywiązania się z długu” – M. Uliasz, op. cit., art. 29.

⁴³Uwagi dotyczące obliczania wskazanego terminu: ibidem, art. 27.

⁴⁴Art. 149 ust. 1 ustawy z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2022 r., poz. 2224).

BIBLIOGRAFIA**Literatura**

- Adamczuk A., [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. II: Art. 478–1217, 2022, Lex.
- Ciepla H., [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. IV: *Artykuły 730–1088*, wyd. drugie, Warszawa 2014.
- Ciepla H., [w:] T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. IV: *Artykuły 730–1088*, Warszawa 2021.
- Ereciński T., Pietrkowski H., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V: *Postępowanie egzekucyjne*, wyd. piąte, Warszawa 2016.
- Iżel M., *Opłaty egzekucyjne w przypadku umorzenia postępowania na wniosek wierzyciela albo na podstawie art. 824 § 1 pkt 4 k.p.c. po dniu 1 stycznia 2019 r.*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2021, nr 11.
- Jagiela J., *Nowe przepisy o zawieszeniu i umorzeniu postępowania egzekucyjnego*, [w:] A. Marciniak (red.), *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych oraz ustawy o kosztach komorniczych*, Sopot 2018.
- Jagiela J., Kulski R., [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 730–10951*, Warszawa 2020.
- Klonowski M., [w:] R. Reiwer (red.), *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Kunicki I., *Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Lochowski M., [w:] T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. II: *Art. 506–1217*, Warszawa 2019.
- Marcewicz O., [w:] T. Zembrzusiński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. I i II, Warszawa 2020.
- Marciniak A., *Sądowe postępowanie egzekucyjne*, wyd. drugie, Warszawa 2013.
- Simbierowicz M., Skoczylas T., [w:] M. Simbierowicz, M. Świtkowski (red.), *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Uliasz M., *Komentarz do ustawy o kosztach komorniczych*, [w:] M. Świeczkowska-Wójcikowska, J. Świeczkowski (red.), *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Kodeks etyki zawodowej komornika sądowego. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Wengerek E., *Postępowania zabezpieczające i egzekucyjne*, Warszawa 1994.
- Wengerek E., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do części drugiej Kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 1998.
- Wengerek E., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do części II i III k.p.c.*, Warszawa 2009.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r., poz. 1360).
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r., poz. 1805).
Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji (Dz.U. z 2018 r., poz. 1309).
Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. z 2022 r., poz. 615).
Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny, ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 1311).
Ustawa z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych (Dz.U. z 2021 r., poz. 210).
Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz.U. z 2022 r., poz. 2224).

Orzecznictwo

- Postanowienie SN z 22 października 2004 r., sygn. akt II CK 96/04, OSNC 2005, Nr 10, poz. 178.
Uchwała SN z 16 maja 1996 r., sygn. akt III CZP 44/96, OSNC 1996, Nr 9, poz. 117.
Uchwała SN z 25 listopada 2010 r., sygn. akt III CZP 89/10, OSNC 2011, Nr 6, poz. 67.
Uchwała SN z 29 października 2009 r., sygn. akt III CZP 82/09, OSNC 2010, Nr 5, poz. 67.
Uchwała SN z 30 kwietnia 1998 r., sygn. akt III CZP 10/98, OSNC 1998, Nr 10, poz. 153.
Wyrok SN z 10 kwietnia 2008 r., sygn. akt IV CSK 16/08, Lex nr 393847.
Wyrok SN z 3 kwietnia 1967 r., sygn. akt II CR 373/66, OSNC 1967, Nr 10, poz. 186.
Wyrok SN z 8 kwietnia 2009 r., sygn. akt V CSK 385/08, Lex nr 497670.
Wyrok TK z dnia 1 grudnia 2020 r., sygn. akt P 6/19, OTK 2020, Nr 63/A.

Źródła internetowe

<https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1581>.

Enforcement fee in the event of discontinuance of proceedings at creditor's request or on the basis of article 824 § 1 section 4 of the Code of Civil Procedure

Summary

Enforcement procedure is an important element of every legal system and effective enforcement is the basis of the functioning of every state of law. On January 1, 2019 fundamental sources of enforcement proceedings were introduced into the Polish legal

order – Act of February 28, 2018 on bailiff costs. Entry into force of the Regulations led to many changes in the financing of court enforcement in Poland. By the will of the legislator, charging the creditor with the fee has become the rule in case of discontinuation of enforcement proceedings, except for the exceptions indicated in the Act. This article attempts to discuss the rules of debiting of the creditor or debtor with a fee in the event of discontinuance of the proceedings at the request of the creditor or on the basis of the article 824 § 1 section 4 of the Code of Civil Procedure.

Keywords: enforcement, foreclosure law, bailiff, enforcement procedure costs, fee, debtor, creditor

DOI: 10.31648/kpp.8930

Mikołaj Mirecki

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-2976-3565

mikolaj.mirecki@student.uwm.edu.pl

Niedoszły samobójca stroną procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego

Wstęp

Stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego¹ to wyjątkowo skomplikowany proces kościelny, który często jest mylnie utożsamiany ze sprawą rozwodową. Zarówno media, jak i obywatele podczas dyskusji posługują się niepoprawną terminologią, a mianowicie używają określenia „rozwód kościelny”. Kodeks prawa kanonicznego² w kan. 1141 wskazuje, że naturalnym powodem rozwiązania małżeństwa kościelnego jest śmierć jednego z małżonków³. Niemożliwa jest w systemie prawa kanonicznego procedura unieważnienia małżeństwa. Zawierając świadomie i dobrowolnie sakramentalny związek małżeński, katolicy zobowiązują się wytrwać w nim aż do śmierci. Małżeństwo kościelne, które zostało zawarte w sposób ważny i godziwy, z mocy prawa jest nierozdzielalne. W sytuacji gdy małżeństwo zostało zawarte w sposób nieważny, to na wniosek przynajmniej jednego z małżonków lub promotora sprawiedliwości sąd kościelny (bądź biskup diecezjalny w tzw. procesie skróconym) może orzec, że dane małżeństwo zostało uznane za prawnie nieobowiązujące i strony procesowe (nupturienti) są stanu wolnego.

¹Institucja prawa kanonicznego, polegająca na zbadaniu w trybie procesowym, czy małżeństwo zostało zawarte zgodnie z normami prawa kanonicznego

²Kodeks prawa kanonicznego (dalej: KPK) to podstawowe źródło kanonicznego prawa powszechnego, które obowiązuje katolików z całego świata. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25 stycznia 1983, AAS 75 II (1983) 1–317. *Kodeks prawa kanonicznego*, przekł. polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 2021.

³„Małżeństwo zawarte i dopełnione nie może być rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci”.

Prawo kanoniczne wyróżnia trzy grupy przyczyn nieważności małżeństwa kościelnego. Są to: przeszkody zrywające, wady zgody małżeńskiej i wady kanonicznej formy zawarcia małżeństwa. Katalog zamknięty przeszkód małżeńskich zawarty jest w księdze IV KPK zatytułowanej *Uświęcające zadanie Kościoła* w kan. 1083–1094. Wśród przeszkód małżeńskich zakazujących zawieranie małżeństwa wyróżnia się: wiek⁴, impotencję (uprzednią, trwałą i pewną)⁵, węzeł małżeński⁶, różną wiarę⁷, święcenia⁸, wieczysty i publiczny ślub czystości w instytucie zakonnym⁹, uprowadzenie¹⁰, występki¹¹, pokrewieństwo w linii prostej we wszystkich stopniach oraz w linii bocznej do czwartego stopnia włącznie¹², powinowactwo w linii prostej we wszystkich stopniach¹³, przyzwoitość publiczną¹⁴ oraz pokrewieństwo prawne¹⁵.

Natomiast wśród wad zgody małżeńskiej prawodawca kościelny wymienia: brak wystarczającego używania rozumu¹⁶, poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych¹⁷, niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej¹⁸, brak minimalnej wiedzy o małżeństwie¹⁹, błąd co do osoby lub jej przymiotu

⁴ „Nie może zawrzeć ważnego małżeństwa mężczyzna przed ukończeniem szesnastego roku życia i kobieta przed ukończeniem czternastego roku” (KPK, kan. 1083 § 1).

⁵ „Niezdolność dokonania stosunku małżeńskiego uprzednia i trwała, czy to ze strony mężczyzny czy kobiety, czy to absolutna czy względna, czyni małżeństwo nieważnym z samej jego natury” (KPK, kan. 1084 § 1).

⁶ „Nieważnie usiłuje zawrzeć małżeństwo, kto jest związany węzłem poprzedniego małżeństwa, nawet niedopełnionego” (KPK, kan. 1085 § 1).

⁷ „Nieważne jest małżeństwo między dwiema osobami, z których jedna została ochrzczona w Kościele katolickim lub była do niego przyjęta i nie odłączyła się od niego formalnym aktem, a druga jest nieochrzczona” (KPK, kan. 1086 § 1).

⁸ „Nieważnie usiłują zawrzeć małżeństwo ci, którzy otrzymali święcenia” (KPK, kan. 1087).

⁹ „Nieważnie usiłują zawrzeć małżeństwo ci, którzy są związani wieczystym ślubem publicznym czystości w instytucie zakonnym” (KPK, kan. 1088).

¹⁰ „Nie może być ważne zawarte małżeństwo pomiędzy mężczyzną i kobietą uprowadzoną lub choćby przetrzymywaną z zamiarem zawarcia z nią małżeństwa, chyba że później kobieta uwolniona od porywacza oraz znajdując się w miejscu bezpiecznym i wolnym, sama swobodnie wybierze to małżeństwo” (KPK, kan. 1089).

¹¹ „Kto ze względu na zawarcie małżeństwa z określoną osobą, zadaje śmierć jej współmałżonkowi lub własnemu, nieważnie usiłuje zawrzeć do małżeństwo. Nieważnie również usiłują zawrzeć małżeństwo ci, którzy poprzez fizyczny lub moralny współudział spowodowali śmierć współmałżonka” (KPK, kan. 1090 § 1–2).

¹² „W linii prostej pokrewieństwa nieważne jest małżeństwo między wszystkimi wstępnymi i zstępnymi, zarówno prawnego pochodzenia, jak i naturalnymi. W linii bocznej nieważne jest aż do czwartego stopnia włącznie” (KPK, kan. 1091 § 1–2).

¹³ „Powinowactwo w linii prostej powoduje nieważność małżeństwa we wszystkich stopniach” (KPK, kan. 1092).

¹⁴ „Przeszkoda przyzwoitości publicznej powstaje z nieważnego małżeństwa po rozpoczęciu życia wspólnego albo z notorycznego lub publicznego konkubinatu. Powoduje zaś nieważność małżeństwa w pierwszym stopniu linii prostej między mężczyzną i krewnymi kobiety i odwrotnie” (KPK, kan. 1093).

¹⁵ „Nie mogą ważne zawrzeć małżeństwa ze sobą ci, którzy są związani pokrewieństwem prawnym powstałym z adopcji, w linii prostej lub w drugim stopniu linii bocznej” (KPK, kan. 1094).

¹⁶ „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy są pozbawieni wystarczającego używania rozumu” (KPK, kan. 1095 n. 1).

¹⁷ „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy mają poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych” (KPK, kan. 1095 n. 2).

¹⁸ „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni podjąć istotnych obowiązków małżeńskich” (KPK, kan. 1095 n. 3).

¹⁹ „Do zaistnienia zgody małżeńskiej konieczne jest, aby strony wiedziały przynajmniej, że małżeństwo jest trwałym związkiem między mężczyzną i kobietą, skierowanym do zrodzenia potomstwa przez jakies seksualne współdziałanie” (KPK, kan. 1096 § 1).

osoby²⁰, podstęp²¹, błąd co do istotnych przymiotów małżeństwa (jedności, nierozzerwalności i sakramentalności²², symulację całkowitą lub częściową²³, zgodę warunkową²⁴ oraz przymus i bojaźń²⁵.

Kodeks Jana Pawła II z 1983 r. wyróżnia także wady związane z kanoniczną formą zawarcia małżeństwa kościelnego. Forma ta dotyczy osób przynależących do Kościoła rzymskokatolickiego²⁶, dlatego też związek cywilny zawierany przez katolików w urzędzie stanu cywilnego nie stanowi małżeństwa w rozumieniu prawa i nauczania Kościoła katolickiego. Kodeks prawa kanonicznego szczegółowo określa przed kim i gdzie małżeństwo religijne (kanoniczne) powinno być zawierane²⁷. Naruszenie norm w tym zakresie także może skutkować orzeczeniem nieważności małżeństwa.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie pozycji niedoszłego samobójcy jako strony w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Analizie poddano nie tylko orzeczenia sądów metropolitalnych w Polsce, ale również wyroki Trybunału Roty Rzymskiej²⁸. Artykuł uwzględnia oficjalną wykładnię doktryny wiary i zasad moralności Kościoła katolickiego zawartą w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*²⁹.

²⁰ „Błąd co do osoby powoduje nieważność małżeństwa. Błąd co do przymiotu osoby, chociażby był przyczyną zawarcia małżeństwa, nie powoduje nieważności małżeństwa, chyba że przymiot ten był bezpośrednio i zasadniczo zamierzony” (KPK, kan. 1097 § 1-2).

²¹ „Kto zawiera małżeństwo, zwiedziony podstępem, dokonany dla uzyskania zgody małżeńskiej, a dotyczący jakiegoś przymiotu drugiej strony, który ze swej natury może poważnie zakłócić wspólnotę życia małżeńskiego, zawiera je nieważnie” (KPK, kan. 1098).

²² „Błąd co do jedności lub nierozzerwalności albo sakramentalnej godności małżeństwa nie narusza zgody małżeńskiej, chyba że determinuje wolę” (KPK, kan. 1099).

²³ „Jeśli jednak jedna ze stron albo obydwie pozytywnym aktem woli wykluczyłyby samo małżeństwo lub jakiś istotny element małżeństwa, albo jakiś istotny przymiot, zawierają je nieważnie” (KPK, kan. 1101 § 2).

²⁴ „Nie można ważnie zawrzeć małżeństwa pod warunkiem dotyczącym przyszłości” (KPK, kan. 1102).

²⁵ „Nieważne jest małżeństwo zawarte pod przymusem lub pod wpływem ciężkiej bojaźni z zewnątrz, choćby nieumyślnie wywołanej, od której, ażeby się uwolnić, zmuszony jest ktoś wybrać małżeństwo” (KPK, kan. 1103).

²⁶ „Tylko te małżeństwa są ważne, które zostają zawarte wobec asystującego miejscowego ordynariusza albo proboszcza, albo wobec kapłana lub diakona delegowanego przez jednego z nich” (KPK, kan. 1108 § 1). Forma kanoniczna zawarcia małżeństwa może być zwyczajna, jak również nadzwyczajna. Jeżeli katolicy zawierają małżeństwo w sytuacji zagrożenia życia, to wówczas zgoda małżeńska może zostać wyrażona wobec dwóch świadków.

²⁷ Podstawowym miejscem zawarcia małżeństwa kanonicznego jest parafia, w której przynajmniej jedno z nupturientów posiada stałe albo tymczasowe zamieszkanie lub miesięczny pobyt.

²⁸ Trybunał Roty Rzymskiej to obok Sygnatury Apostolskiej i Penitencjarii Apostolskiej jeden z trybunałów papieskich. Zgodnie z kan. 1443 KPK jest zwyczajnym trybunałem ustanowionym przez Biskupa Rzymskiego dla przyjmowania apelacji. Stanowi tym samym najwyższy sąd apelacyjny wobec wyroków biskupich (diecezjalnych). Publikuje *Decisiones Sententiae Romanae Rotae*.

²⁹ *Katechizm Kościoła Katolickiego* (dalej: KKK) to oficjalna wykładnia doktryny wiary i zasad moralności Kościoła katolickiego. Obowiązująca wersja opublikowana została po raz pierwszy w 1992 r. Zawiera popularnie napisaną wykładnię najważniejszych zasad wiary, moralności i kultu, do których przestrzegania zobowiązani są wierni Kościoła katolickiego. KKK został sporządzony przez specjalną katechetyczną komisję przy papieskiej Kongregacji Nauki Wiary i ostatecznie zatwierdzony przez papieża.

Stosunek Kościoła katolickiego do samobójców

Nauka Kościoła katolickiego odnośnie do samobójstwa zawarta jest w KKK. W pierwszej kolejności KKK (n. 2280) przypomina, że „każdy jest odpowiedzialny przed Bogiem za swoje życie, które od Niego otrzymał. Bóg pozostaje najwyższym Panem życia. Jesteśmy obowiązani przyjąć je z wdzięcznością i chronić je ze względu na Jego cześć i dla zbawienia naszych dusz. Jesteśmy zarządcami, a nie właścicielami życia, które Bóg nam powierzył. Nie rozporządzamy nim”. Następnie prawodawca kościelny podkreśla, że samobójstwo zaprzecza naturalnemu dążeniu człowieka do zachowania życia. Samobójstwo stoi w sprzeczności „z należytą miłością siebie. Jest także zniewagą miłości bliźniego, ponieważ w sposób nieuzasadniony zrywa więzy solidarności ze społecznością rodzinną, narodową i ludzką, wobec których mamy zobowiązania. Samobójstwo sprzeciwia się miłości Boga żywego” (n. 2281). W dalszej części rozważań na temat stosunku Kościoła katolickiego do samobójców stwierdzono: „Samobójstwo popełnione z zamiarem dania »przykładu«, zwłaszcza ludziom młodym, nabiera dodatkowo ciężaru zgorzenia. Dobrowolne współdziałanie w samobójstwie jest sprzeczne z prawem moralnym. Ciężkie zaburzenia psychiczne, strach lub poważna obawa przed próbą, cierpieniem lub torturami mogą zmniejszyć odpowiedzialność samobójcy” (n. 2282).

Z nauczania Kościoła katolickiego wybrzmiewa myśl, że człowiek dostaje życie, by nim zarządzać, a nie skracać. Samobójstwo definiowane jako odebranie sobie życia w sposób zamierzony na własną rękę było i jest w zasadzie potępione. Kościół wychodzi tu z założenia, że prawo człowieka do własnego życia nie sięga samounicestwienia³⁰. KKK zwraca też uwagę na osoby, które są ciężko chore psychicznie, na osoby, którym towarzyszy strach przed cierpieniem lub torturami. Kościół naucza, że osoby takie ponoszą mniejszą odpowiedzialność za popełnienie samobójstwa. Należy pamiętać, że „nie powinno się tracić nadziei dotyczącej wiecznego zbawienia osób, które odebrały sobie życie. Bóg, w sobie wiadomy sposób, może dać im możliwość zbawiennego żalu. Kościół modli się za ludzi, którzy odebrali sobie życie” (n. 2283).

Obecnie obowiązujący KPK z 1983 r. nie przewiduje odmowy przeprowadzenia pogrzebu katolickiego z racji popełnienia samobójstwa. Jednak gdyby szafarz pogrzebu wiedział, że samobójca nie był ochrzczony, był apostatą, heretykiem, schizmatykiem bądź jego pogrzeb wywołałby zgorzenie wiernych, wówczas są powody odmowy pogrzebu kościelnego.

Pojęcie małżeństwa kanonicznego

Kan. 1055 § 1 KPK definiuje małżeństwo jako wspólnotę mężczyzny i kobiety, którzy tworzą ze sobą więź całego życia zawiązaną dla dobra małżonków oraz w celu poczęcia dzieci, a następnie ich wychowywania³¹. Kodeks wskazuje również, że małżeństwo katolików

³⁰ Zob. T. Szwagrzyk, *Samobójstwo i pogrzeb kościelny*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1961, nr 14, s. 232–242.

³¹ S. Kasprzak, *Wybrane zagadnienia z prawa kościelnego*, Lublin 2000, s. 524–528.

zostało podniesione do godności sakramentu³². Należy mieć na uwadze, że nieważne jest małżeństwo osób, z których jedna została ochrzczona w Kościele katolickim lub była do niego przyjęta i nie odłączyła się od niego formalną procedurą, a druga nie została ochrzczona³³. Wiernych Kościoła katolickiego obowiązuje ściśle forma kanoniczna zawarcia małżeństwa.

Charakterystyka procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego

Pierwszym etapem procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa kanonicznego, o którym mowa w księdze VII KPK, jest złożenie prawidłowo napisanej skargi powodowej. Skargę składa się osobiście w siedzibie sądu kościelnego lub można ją wysłać pocztą tradycyjną. Sąd po otrzymaniu skargi od strony powodowej (wnoszącej pismo) wydaje dekret jej przyjęcia lub odrzucenia. Zanim rozpocznie się postępowanie dowodowe, sędzia przewodniczący zawiązuje spór, czyli podaje do wiadomości stron i obrońcy węzła małżeńskiego, z jakich tytułów będzie prowadzony proces kanoniczny. Wśród środków dowodowych prawo kanoniczne wymienia: przyznanie pozasądowe stron, zeznania stron, zeznania świadków, opinia sądowa sporządzona przez biegłego, wizja lokalna, oględziny sądowe, dowody z dokumentów³⁴. W dalszej części procesu następuje publikacja akt, czyli strony mają możliwość zapoznania się z zebrany materiał dowodowy. Po zamknięciu postępowania dowodowego obrońca węzła małżeńskiego wskazuje argumenty za ważnością małżeństwa³⁵. Następnie sędziowie sporządzają wotum sędziowskie i ustalany jest termin sesji wyrokowej. Jeśli kolegium sędziowskie stwierdzi nieważność małżeństwa, to w świetle prawa kanonicznego dotychczasowi małżonkowie stają się osobami stanu wolnego i mają możliwość ponownego zawarcia związku sakramentalnego.

KPK w odniesieniu do groźby samobójstwa

Kodeks Jana Pawła II stanowi, że nieważne jest małżeństwo zawarte pod przymusem lub pod wpływem ciężkiej bojaźni z zewnątrz, choćby nieumyślnie wywołanej, od której uwolnieniem jest tylko zawarcie małżeństwa³⁶. Poddając analizie orzecz-

³² „Małżeńskie przymierze, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa, zostało między ochrzczonymi podniesione przez Chrystusa Pana do godności sakramentu” (KPK, kan. 1055 § 1).

³³ „Nieważne jest małżeństwo między dwiema osobami, z których jedna została ochrzczona w Kościele katolickim lub była do niego przyjęta i nie odłączyła się od niego formalnym aktem, a druga jest nieochrzczona” (KPK, kan. 1086 § 1).

³⁴ G. Leszczyński, *Dowodzenie nieważności małżeństwa zawartego w stanie bojaźni szacunkowej podmiotu*, „Prawo Kanoniczne” 2007, t. L, nr 1-2, s. 127-142.

³⁵ Obrońca węzła małżeńskiego to osoba, która ma za zadanie bronić ważności sakramentu małżeństwa. Poza tym ma możliwość wydania opinii na temat skargi powodowej, a także przygotowuje pytania na przesłuchania, w których może uczestniczyć. Po wydaniu wyroku ma możliwość złożenia apelacji – J. Krzywkowska, M. Krzywkowska, *Obrońca węzła małżeńskiego gwarantem ważności i trwałości małżeństwa*, [w:] R. Sztymiler, J. Krzywkowska (red.), *Małżeństwo na całe życie?*, Olsztyn 2011, s. 275-299.

³⁶ KPK, kan. 1103; D. Urbanowska-Wójcińska, *Przymus i bojaźń w kanonicznym prawie małżeńskim a groźba w polskim prawie rodzinnym*, „Ius Matrimoniale” 2015, t. XXV, nr 4, s. 53-60.

nictwo Trybunału Roty Rzymskiej, można zauważyć, że zagrożenie samobójstwem definiowane jako przymus psychiczny lub ciężka bojaźń z zewnątrz³⁷. Każdorazowa groźba samobójstwa, która może prowadzić do małżeństwa z przymusu, jest definiowana jako realna przesłanka do stwierdzenia nieważności małżeństwa kanonicznego³⁸. Warto w tym miejscu przypomnieć, że złożenie przysięgi małżeńskiej przed duchownym Kościoła katolickiego musi być aktem wynikającym w pełni z woli osoby, która tę przysięgę składa.

Materiał dowodowy dotyczący przymusu do małżeństwa

Poniższy stan faktyczny miał miejsce przed sądem kościelnym II instancji, gdzie orzeczono nieważność małżeństwa kanonicznego z tytułu przymusu po stronie kobiety (pозwanej), tj. z kan. 1103 KPK. Ze względu na dramatyczną sytuację rodzinną pozwana – jak sama oświadczyła – miała do wyboru dwie możliwości: popełnić samobójstwo albo wyjść za mąż za człowieka, które nie kochała.

Powód pod przysięgą zeznał, że:

[pозwana] była we wszystkim zależna od rodziców, o wszystko musiała prosić macochę [...]. Gdy miała 16 lat, umarła jej matka, a ojciec ożenił się z siostrą matki, starą panną. Macocha jej dokuczała [...]. Z własnej obserwacji wiem, słyszałem nieraz, jak na nią naciskali, żeby za mnie wyszła. Imponowały im moje wysokie zarobki i że jestem uczciwy... Z nikim i nigdzie prócz mnie jej nie puszczała... Pozwana skarżyła się do mnie przed ślubem, że „jeśli chcesz mi życie uratować od samobójstwa, to się ożeń ze mną”. [...] Według mojego mniemania pozwana nie miała innego wyjścia jak tylko małżeństwo ze mną.

Z kolei w trakcie trwania procesu pozwana zeznała:

Ja szłam do ślubu płacząc i miałam odczucie, że zamyka się za mną „wieko trumny”. Byłam w tym dniu „pólprzytomna” przerażona tym, co mówię. Bardzo cicho wypowiadałam przysięgę i bez przekonania. Ślubowałam z musu [...]. Wiem, że powoda nie kochałam. W dniu ślubu byłam bardzo smutna, przygnębiona nawet widać to na zdjęciach. Nic mnie nie cieszyło, nie miałam odczucia, że to mój ślub. [...] Byłam zakompleksiona, zestresowana, nawet dochodziło z mojej strony do nieudanych prób samobójczych. Nie lubiłam ojca ani macochy. [Macocho] traktowała mnie wprost wrogo [...]. Ja zostałam do małżeństwa zmuszona przez ojca i macochę, przez brak miłości i ludzkiego traktowania byłam w domu „śmieciem”. Ojciec stwierdził, że do niczego się nie nadaje, tylko będę siedzieć w domu. Ojciec z macochą załatwili kontrakt cywilny, potem ślub kościelny, ja nie miałam nic do powiedzenia. Powód wiedział, że ja go nie kocham. Byłam bita i poniżana przez ojca, nie

³⁷M. Łaziuk, *Małżeństwo w świetle norm pierwszego synodu diecezji drohiczyńskiej z 1997 r.*, [w:] A. Dzięga, M. Wróbel (red.), *Kościelne prawo procesowe*, t. III, Lublin 2003, s. 82; G. Leszczyński, *Bojaźń szacunkowa jako przyczyna nieważności małżeństwa (kan. 1103 KPK)*, „Ius Matrimoniale” 2007, t. XII, nr 18, s. 100.

³⁸Szerzej: W. Góralski, *Kanoniczna zgoda małżeńska (kanony 1095–1107)*, Gdańsk 1991; J. Krukowski, *Wpływ bojaźni z szacunku na wartość umowy małżeńskiej w prawie kanonicznym*, Lublin 1970; idem, *Wpływ intencji sprawy bojaźni na wartość umowy małżeńskiej w prawie kanonicznym (studium prawnohistoryczne)*, Lublin 1976.

wolno było im się w niczym sprzeciwiać. Miałam ograniczoną swobodę, rozum i wolę. Miałam lęki i nie wiedziałam, co się ze mną dzieje. Nie było u kogo szukać pomocy, jedyne moje wyjście z sytuacji było zawarcie niechcianego małżeństwa z powodem, by uwolnić się od bicia i poniżania ojca i despotycznych nakazów macochy. Gdybym nie wyszła za powoda, to bym nie żyła i popełniła samobójstwo. Tylko takie dwa wyjścia wówczas, albo ślub z niechcianym i niekochanym człowiekiem, albo koniec z sobą i pozbawienia się życia, innego wyjścia z tej mojej udręki wtedy nie było. [...] Mnie nie zależało na żadnym ślubie, jedynie na uwolnieniu się od ojca i macochy, przez których byłam traktowana nieludzko.

Pierwszy świadek scharakteryzował środowisko rodzinne pozwanej:

W domu ich była wielka surowość i ona była krótko trzymana. Surowo się do niej odnosiło i ona się buntowała [...]. Ojciec pozwanej był bardzo rygorystyczny, potrafił pozwanej spuścić lanie [...], wiem tylko, że chciała się z domu jak z obozu koncentracyjnego wyrwać [...]. Ojciec pozwanej i macocha byli zadowoleni, że wydali ją za mąż i pozbyli się kłopotu.

Kolejny świadek zeznał, że pozwaną traktowano okropnie, łącznie z:

biciem przez macochę i ojca, ubierała się jak sierotka z domu dziecka, rodzice natomiast ubierali się wytwornie [...]. Małżeństwo stron zaproponowali rodzice [pозwanej]. Byłam zdziwiona, że między stronami nie widać było oznak miłości. Było nawet tak, że w czasie wesela na toast „gorzka wódka” młoda nie pozwoliła się pocałować młodemu.

Kolejny świadek zeznał:

Pozwana mówiła mi często, że wyszła za mąż tylko dlatego, aby wyostać się z domu spod pręgierza rodziców, a szczególnie macochy [...]. Z tego co mi pozwana mówiła, to do małżeństwa była zmuszona przez rodziców i warunkami nieznośnymi dla młodej dziewczyny, w jakich ją trzymano i jak ją bardzo źle traktowano. Właśnie przez okazję małżeństwa powodem widziała jedyną drogę do uwolnienia się od niesprawiedliwie wyrządzanych jej wielkich krzywd od ojca i matki.

W aktach sprawy znajdują się zeznania jeszcze jednego świadka:

Jest prawdą, że pozwana została zmuszona do małżeństwa [...]. Pozwana był uwolnić się od apodyktycznej ciotki, aby z nią nie mieszkać, lecz osobno, zgodziła się na niechciane małżeństwo z powodem. Do mnie pozwana mówiła, że nie kocha. Pozwana nie miała innego wyjścia z tej sytuacji, ja jej nie mogłem pomóc, bo miałem własną rodzinę i dwoje dzieci i ciasne mieszkanie. Pozwana nigdy nie zaakceptowała powoda jako swojego męża, do mnie osobiście mówiła, że ma do niego fizyczny wstręt.

Już pobieżna analiza akt sądowych wskazuje, że pozwana odczuwała dom rodzinny jako zło. W celu wyzwolenia się z tego zła pozwana zdecydowała się na małżeństwo z powodem, wybierając tym samym niejako mniejsze zło. Sąd nie miał wątpliwości co do związku przyczynowego zachodzącego między sytuacją w domu pozwanej i jej decyzją zawarcia małżeństwa. Małżeństwo stron zostało uznane za nieważne z kan. 1103 KPK po stronie pozwanej.

Zakończenie

Kościół katolicki nie orzeknie nieważności małżeństwa kanonicznego, jeśli sędziowie, analizując materiał dowodowy w konkretnej sprawie, nie będą w sumieniu przekonani, że istnieją wiarygodne okoliczności przemawiające za wydaniem wyroku pozytywnego. Istnieją różne przyczyny przymusu po stronie powodowej i pozwanej. Przywołany w artykule kazus wskazuje, że pozwana chciała popełnić samobójstwo ze względu na urągający sposób traktowania jej przez ojca i macochę. Była bita, poniżana i nie miała wokół siebie osób, z których pomocy mogłaby skorzystać. Wybrała małżeństwo z człowiekiem, którego nie kochała, ale był on akceptowany przez jej rodzinę ze względu na swoje zarobki. Groźbę samobójstwa zalicza się do przymusu lub ciężkiej bojaźni z zewnątrz, choćby nieumyślnie wywołanej. Obecnie doktryna Kościoła katolickiego nie potępia definitywnie samobójców. Kościół zapewnia o modlitwie za takie osoby.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25 stycznia 1983, AAS 75 II (1983) 1–317. *Kodeks prawa kanonicznego*, przekł. polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 2021.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.

Literatura

- Góralski W., *Kanoniczna zgoda małżeńska (kanony 1095–1107)*, Gdańsk 1991.
- Kasprzak S., *Wybrane zagadnienia z prawa kościelnego*, Lublin 2000.
- Krukowski J., *Wpływ bojaźni z szacunku na wartość umowy małżeńskiej w prawie kanonicznym*, Lublin 1970.
- Krukowski J., *Wpływ intencji sprawcy bojaźni na wartość umowy małżeńskiej w prawie kanonicznym (studium prawnohistoryczne)*, Lublin 1976.
- Krzywkowska J., Krzywkowska M., *Obrońca węzła małżeńskiego gwarantem ważności i trwałości małżeństwa*, [w:] R. Sztuchmiller, J. Krzywkowska (red.), *Małżeństwo na całe życie?*, Olsztyn 2011.
- Leszczyński G., *Bojaźń szacunkowa jako przyczyna nieważności małżeństwa (kan. 1103 KPK)*, „*Ius Matrimoniale*” 2007, t. XII, nr 18.
- Leszczyński G., *Dowodzenie nieważności małżeństwa zawartego w stanie bojaźni szacunkowej podmiotu*, „*Prawo Kanoniczne*” 2007, t. L, nr 1–2.
- Łaziuk M., *Małżeństwo w świetle norm pierwszego synodu diecezji drohiczyńskiej z 1997 r.*, [w:] A. Dziega, M. Wróbel (red.), *Kościelne prawo procesowe*, t. III, Lublin 2003.

- Sarmiento A., *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*, Kraków 2002.
- Szwagrzyk T., *Samobójstwo i pogrzeb kościelny*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1961, nr 14.
- Urbanowska-Wójcińska D., *Przymus i bojaźń w kanonicznym prawie małżeńskim a groźba w polskim prawie rodzinnym*, „Ius Matrimoniale” 2015, t. XXVI, nr 4.

A would-be suicide as a party to the canonical marriage annulment process

Summary

Undoubtedly, annulment of marriage is a complicated marital process. Both Polish society and the mass media mistakenly refer to this process as canonical or church divorce. The catalog of reasons for the nullity of marriage is contained in can. 1083–1108 CIC. Among them, there are: breaking obstacles (e.g. age, impotence, ordination, blood relationship), defects of marital consent (e.g. coercion, fear, simulation, condition) and defects of the canonical form of marriage (e.g. lack of a clergyman when concluding a concordat marriage). The issues of suicide and suicide threats are regulated not only by the Code of Canon Law, but also by the *Catechism of the Catholic Church*, which recognizes that God is the Lord of life and death, and that man only manages herself. It is recognized that the natural duty of every human being should be to care for their own health and life, and not to shorten their existence. The article contains a description of the actual situation of the case of nullity of marriage according to can. 1103 CIC. It is in this canon that the nullity of a marriage due to the threat of suicide is qualified.

Keywords: suicide, canonical process, ecclesiastical court, marriage case, defect of marital consent

DOI: 10.31648/kpp.8931

Malwina Treder

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-9489-0096

malwina.treder@uwm.edu.pl

Stosowanie polskiej ustawy karnej do cudzoziemca – zagadnienia praktyczne

Wstęp

Zgodnie z informacjami opublikowanymi przez Główny Urząd Statystyczny na koniec 2019 r. na terenie Rzeczypospolitej Polskiej przebywało 2,1 mln cudzoziemców. W 2020 r., z uwagi na pandemię, liczba ta zmniejszyła się o 10,1%¹, zaś na sierpień 2022 r., głównie z uwagi na działania wojenne za granicą, szacowano, że liczba cudzoziemców w Polsce wynosi 3,1 mln, co stanowi ok. 8% społeczeństwa².

Opierając się na statystykach policyjnych, można zauważyć, że liczba cudzoziemców posiadających status podejrzanych systematycznie wzrasta. Począwszy od 2016 r. wśród podejrzanych odnotowano 4580 cudzoziemców, w 2017 r. – 6264, w 2018 r. – 8343, w 2019 r. – 9755³. Z kolei w pierwszym półroczu 2020 r. było to aż 4778 (co w skali kraju stanowi niewielki odsetek wszystkich podejrzanych – ok. 3%). Wskazuje się, że kategoriami najczęściej popełnianych przez nich przestępstw są: kradzieże, przestępstwa gospodarcze, narkotykowe oraz drogowe. Jeśli chodzi o narodowość, najczęściej są to obywatele państw byłego ZSSR. Departament Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa

¹Główny Urząd Statystyczny, *Populacja cudzoziemców w Polsce w czasie COVID-19*, <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/kapital-ludzki/populacja-cudzoziemcow-w-polsce-w-czasie-covid-19,12,1.html> (dostęp: 6.01.2023).

²M. Duszczyk, *Pomiędzy dwoma kryzysami migracyjnymi: Czego się nauczyliśmy, a co może nas czekać w przyszłości*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8585718,migracje-duszczyk-raport-ukraincy-granica-polsko-bialoruska.html> (dostęp: 6.01.2023).

³J. Włodarczyk-Madejska, M. Kopeć, G. Goździk, *O przestępczości cudzoziemców i przestępczości wobec cudzoziemców w Polsce na podstawie statystyki policyjnej*, „Archiwum Kryminologii” 2021, nr 43(2), s. 283, <https://ak.inp.pan.pl/index.php/ak/article/view/2282/2377> (dostęp: 2.01.2023).

Spraw Wewnętrznych i Administracji wskazuje, że w latach 2018–2019 i w pierwszym półroczu 2020 r. liczba podejrzanych obywateli Ukrainy wynosiła 58% podejrzanych cudzoziemców, Gruzji – ok. 8%, zaś Białorusi – 5%⁴.

Z punktu widzenia praktyki istotne znaczenie mają zagadnienia nie tylko związane z możliwością stosowania polskiej ustawy karnej względem cudzoziemców, ale również uprawnienia wynikające z Kodeksu postępowania karnego oraz skutki ewentualnego skazania na gruncie ustawy o cudzoziemcach.

Przesłanki zastosowania polskiej ustawy karnej wobec cudzoziemca

W myśl art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach⁵ cudzoziemiec to każdy, kto nie posiada obywatelstwa polskiego. W ten sam sposób cudzoziemiec został zdefiniowany na gruncie wcześniej obowiązujących aktów prawnych, tj. w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 sierpnia 1926 r. o cudzoziemcach⁶, ustawie z dnia 29 marca 1963 r. o cudzoziemcach⁷, ustawie z dnia 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach⁸ oraz w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach⁹.

W pierwszej kolejności należy wskazać, że w razie popełnienia przestępstwa na terenie RP zastosowanie ma zasada terytorialności wyrażona w art. 5 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny¹⁰, zgodnie z którym ustawę karną polską stosuje się do sprawcy, który popełnił czyn zabroniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym, chyba że umowa międzynarodowa, której Rzeczpospolita Polska jest stroną, stanowi inaczej. Oznacza to, że w polskim systemie prawa karnego nie różnicuje się sprawców ze względu na ich obywatelstwo, w związku z tym polskiej jurysdykcji karnej podlega sprawca będący zarówno obywatelem RP, jak i cudzoziemcem¹¹.

Jako terytorium RP rozumie się powierzchnię ziemi oddzieloną polskimi granicami państwowymi wraz z wodami wewnętrznymi i morskimi wodami przybrzeżnymi oraz powietrzem nad tym obszarem i wnętrzem ziemi¹². Z kolei statek powietrzny to urządzenie zdolne do unoszenia się w atmosferze na skutek oddziaływania powietrza innego niż oddziaływanie powietrza odbitego od podłoża¹³, zaś statek wodny to każde

⁴Departament Analiz i Polityki Migracyjnej MSWiA, *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego*, s. 53, <https://www.gov.pl/web/mswia/polityka-migracyjna-polski-diagnoza-stanu-wyjsciowego> (dostęp: 2.01.2023).

⁵T.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2354 z późn. zm., dalej: u.c.

⁶Art. 1 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 sierpnia 1926 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 1926 r., Nr 83, poz. 465 z dnia 14 sierpnia 1926 r.).

⁷Art. 1 ustawy z dnia 29 marca 1963 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 1992 r., Nr 7, poz. 30 z późn. zm.).

⁸Art. 2 ustawy z dnia 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2001 r., Nr 127, poz. 1400 z późn. zm.).

⁹Art. 2 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 264, poz. 1573 z późn. zm.).

¹⁰T.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138 z późn. zm., dalej: k.k.

¹¹A. Marek, V. Konarska-Wrzošek, *Prawo karne, Warszawa 2019*, s. 84.

¹²P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 5 k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, 2022*, Lex, art. 5.

¹³Art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1235 z późn. zm.).

urządzenie pływające przeznaczone lub używane do żeglugi morskiej¹⁴, przy czym na gruncie k.k. za statek wodny uważa się także stałą platformę umieszczoną na szelfie kontynentalnym, co wynika z art. 115 § 15 k.k.

Należy również wskazać, że zgodnie z treścią art. 6 § 2 k.k. za czyn zabroniony uważa się czyn popełniony w miejscu, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić. Możliwa jest zatem – zgodnie z przyjętą przez polskiego ustawodawcę koncepcją tzw. wielomiejscowości – taka sytuacja, w której przestępstwo będzie miało kilka miejsc jego popełnienia. Wystarczy zatem, by jeden z elementów wskazanych w tym przepisie był spełniony, np. potencjalne planowanie wystąpienia skutku czynu zabronionego na terytorium RP, aby można było zastosować ustawę karna polską¹⁵.

W art. 110 k.k. uregulowane zostały dwie kolejne zasady umożliwiające zastosowanie polskiej ustawy karnej w stosunku do cudzoziemca. Pierwsza z nich – zasada narodowości przedmiotowej (zwana również zasadą ochronną zwykłą) wyrażona została w art. 110 § 1 k.k.¹⁶ Przewiduje ona karalność na gruncie polskich przepisów względem cudzoziemca, który popełnił za granicą czyn zabroniony skierowany przeciwko interesom Rzeczypospolitej Polskiej, obywatela polskiego, polskiej osoby prawnej lub polskiej jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej bądź dopuścił się za granicą przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Są to więc sytuacje, w których naruszony został interes prawny polski lub całej międzynarodowej społeczności (np. w ściganiu terrorystów). Należy jednak podkreślić, że dla zastosowania przedmiotowej zasady konieczne jest zaistnienie warunku podwójnej karalności wyrażonej w art. 111 k.k., tj. konkretny czyn musi być uznawany za przestępstwo również za granicą – w miejscu jego faktycznego popełnienia¹⁷.

Druga zasada – odpowiedzialności zastępczej uregulowana w art. 110 § 2 k.k. ma zastosowanie po spełnieniu łącznie czterech warunków:

- czyn inny niż w art. 110 § 1 k.k. został popełniony przez cudzoziemca za granicą;
- przestępstwo w polskiej ustawie karnej jest zagrożone karą przekraczającą dwa lata pozbawienia wolności – przy czym pod uwagę bierze się ustawowe zagrożenie karą, bez modyfikacji wynikających z ewentualnego nadzwyczajnego zaostżenia kary czy też recydywy;
- sprawca przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz brak jest postanowienia o wydaniu sprawcy tj. sąd polski orzeknie, iż ekstradycja nie jest dopuszczalna;
- dodatkowo, podobnie jak w przypadku zasady narodowości przedmiotowej, musi zostać spełniony wymóg podwójnej karalności¹⁸.

¹⁴ Art. 2 §1 ustawy z dnia 18 września 2001 r. Kodeks morski (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2175 z późn. zm.).

¹⁵ Wyrok SA w Białymstoku z 19 listopada 2020 r., sygn. akt II AKa 167/20, Lex nr 3169956.

¹⁶ T. Gardocka, *Komentarz do art. 110 k.k.*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2021, Legalis.

¹⁷ Zob. K. Wiak, *Komentarz do art. 110 k.k.*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2021.

¹⁸ A. Sakowicz, *Komentarz do art. 110 k.k.*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, 2021, Legalis.

Kodeks karny przewiduje również odpowiedzialność według zasady ochronnej bezwzględnej, mającej zastosowanie w przypadku przestępstw wymienionych w art. 112 k.k. Oznacza to, że w razie popełnienia za granicą również przez przestępców:

- 1) przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) przeciwko polskim urządóm lub funkcjonariuszóm publicznym oraz przestępstwa wyłudzenia poświadczenia nieprawdy od polskiego funkcjonariusza publicznego lub innej osoby uprawnionej na podstawie prawa polskiego do wystawienia dokumentu;
- 3) przeciwko istotnym polskim interesóm gospodarczym;
- 4) fałszywych zeznań, złożenia fałszywego oświadczenia, opinii lub tłumaczenia, posłużenia się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby, poświadczającym nieprawdę lub fałszywym – wobec urzędu polskiego;
- 5) z którego została osiągnięta, chociażby pośrednio, korzyść majątkowa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej

ustawę polską stosuje się niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego.

Ustawodawca zniósł zatem wymóg podwójnej karalności, która miała zastosowanie zgodnie z zasadą narodowości podmiotowej oraz odpowiedzialności zastępczej uregulowanej w art. 110 k.k.¹⁹

Ponadto art. 113 k.k. została wyrażona zasada represji wszechświatowej²⁰, zgodnie z którą niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa ustawa polska ma zastosowanie również do cudzoziemca, którego nie postanowiono wydać w razie popełnienia przez niego za granicą przestępstwa, do którego ścigania Rzeczpospolita Polska jest zobowiązana na mocy umowy międzynarodowej, lub przestępstwa określonego w rzymskim statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonym w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. Mowa więc tu o przestępstwach związanych m.in. z terroryzmem czy handlem ludźmi²¹.

Można więc stwierdzić, że możliwości osądzenia przez polski sąd obywateli innych krajów są stosunkowo szerokie, bowiem nie wymagają fizycznej obecności sprawcy na terenie RP w chwili popełnienia czynu.

Uprawnienia cudzoziemca na gruncie postępowania karnego

W przypadku postawienia zarzutów przeciwko cudzoziemcowi (bądź w dalszej perspektywie aktu oskarżenia) osoba taka nie zawsze będzie w stanie realizować swoje prawo do obrony z uwagi na barierę językową. Z tego względu w myśl art. 72 § 1 ustawy

¹⁹ Wyrok SN z 29 marca 2011 r., sygn. akt III KK 365/10, Lex nr 852228.

²⁰ Wyrok SA w Krakowie z 27 kwietnia 2016 r., sygn. akt II AKa 45/16, Lex nr 2268989.

²¹ Zob. np. Europejska konwencja o zwalczaniu terroryzmu, sporządzona w Strasburgu dnia 27 stycznia 1977 r. (Dz.U. z 1996 r., Nr 117, poz. 557); Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz.U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278).

z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego²² oskarżony ma prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim. Oczywiście prawo to rozciąga się również na podejrzanego, a także na każdą osobę, przeciwko której wszczęto jakiegokolwiek czynności na każdym etapie postępowania, a więc także w przypadku jeśli nie postawiono jeszcze zarzutów²³.

Z treści art. 72 § 2 i § 3 k.p.k. wynika, że tłumacza należy wezwać do każdej czynności z udziałem oskarżonego, w każdej fazie postępowania, jak również na jego wniosek, w celu porozumienia się ze swoim obrońcą. Wskazuje się, że jest to realizacja faktycznej zdolności do działania w procesie. Ponadto postanowienie o przedstawieniu, uzupełnieniu lub zmianie zarzutów akt oskarżenia oraz orzeczenie podlegające zaskarżeniu lub kończące postępowanie doręcza się wraz z tłumaczeniem, zaś w przypadku orzeczenia kończącego postępowanie niepodlegającego zaskarżeniu można, za zgodą oskarżonego, poprzestać na jego ogłoszeniu wraz z tłumaczeniem ustnym. W ten sposób realizowane są minimalne standardy wynikające z zasady demokratycznego państwa prawnego, zaś niedopełnienie tych obowiązków stanowiłoby istotne naruszenie prawa do rzetelnego procesu²⁴.

Jak wskazuje orzecznictwo, przepis art. 72 k.p.k. określa jedną z najważniejszych gwarancji procesowych oskarżonego będącego obcokrajowcem, gdyż prawo do korzystania z pomocy tłumacza stanowi istotny element prawa do rzetelnego procesu karnego. W doktrynie wskazuje się, że konieczność tłumaczenia orzeczeń, nawet tych, które nie podlegają zaskarżeniu oraz pism procesowych mających znaczenie dla prowadzenia przez oskarżonego właściwej obrony, wynika z konieczności zapewnienia lojalności procesowej wobec stron i elementarnej rzetelności postępowania²⁵. W ten sposób zabezpieczone zostają jego elementarne gwarancje procesowe poprzez umożliwienie mu zrozumienia najważniejszych czynności postępowania²⁶. Co istotne, wbrew pozorom doprecyzowane w art. 72 w zw. z art. 204 § 1 pkt 2 k.p.k. prawo do skorzystania z pomocy tłumacza absolutnie nie oznacza spoczywającego na organie procesowym lub sądzie obowiązku zapewnienia tłumacza z języka ojczystego danej osoby, lecz wymóg ten jest spełniony już przy zapewnieniu tłumacza z języka, którym ta osoba posługuje się w stopniu wystarczającym²⁷.

O ile k.p.k. gwarantuje udział tłumacza w przypadku niewystarczającej znajomości języka polskiego, tak zapewnienie obrońcy z urzędu nie wynika już z przepisów proceduralnych. W art. 79 § 1 k.p.k. wyróżnione zostały cztery przesłanki,

²²T.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1375 z późn. zm., dalej: k.p.k.

²³K. Witkowska, *Tłumacz w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 1, s. 37.

²⁴A. Wiltos, *Prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza w postępowaniu karnym. Wybrane zagadnienia*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2013, nr 93, s. 140, https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/117353/PDF/07_Wiltos_A_Prawo_do_korzystania_z_bezplatnej_pomocy_tlumacza_w_postepowaniu_karnym_Wybrane_zagadnienia.pdf (dostęp: 6.01.2023).

²⁵Wyrok SN z 27 listopada 2020 r., sygn. akt V KK 518/19, Lex nr 3095018.

²⁶Wyrok SA w Rzeszowie z 16 czerwca 2014 r., sygn. akt II AKa 111/13, Lex nr 1496046.

²⁷Wyrok SA w Rzeszowie z 30 lipca 2020 r., sygn. akt II AKa 11/20, Lex nr 3335457.

które wskazują na właściwości osobiste sprawcy obligujące do posiadania przez niego obrońcy, jednak żadna z nich nie dotyczy obywatelstwa czy też nieznanomości języka polskiego.

Zgodnie z art. 79 § 2 k.p.k. oskarżony musi mieć obrońcę również wtedy, gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na inne okoliczności utrudniające obronę, jednak wskazuje się, że sam fakt nieznanomości języka polskiego nie uzasadnia obrony obligatoryjnej w myśl tego przepisu. Zgodnie z orzecznictwem w takich przypadkach to sąd decyduje, czy oskarżony musi mieć obrońcę ze względu na okoliczności utrudniające obronę. Są one związane przede wszystkim z właściwościami osobistymi oskarżonego, które co prawda nie uniemożliwiają realizacji prawa do obrony materialnej bezpośrednio przez samego oskarżonego, ale w znaczący sposób ją utrudniają. Stwierdzenie okoliczności utrudniających obronę bądź ich brak musi być związane z właściwościami fizycznymi (wiek, stan zdrowia, sprawność poszczególnych narządów zmysłów), psychicznymi (stopień sprawności umysłowej, zaradność lub nieporadność) oraz intelektualnymi (stopień inteligencji ogólnej, wiedzy w dziedzinie stanowiącej materię przedstawionych zarzutów) konkretnego oskarżonego w zestawieniu z treścią przedstawianych mu zarzutów²⁸.

W świetle powyższego przesłanką do zastosowania art. 79 § 2 k.p.k. może być nieznanomość języka polskiego, jednakże najczęściej w połączeniu z innymi okolicznościami, które utrudniłyby oskarżonemu prowadzenie obrony, np. wyjątkowo skomplikowany charakter sprawy. Aczkolwiek z drugiej strony nie można całkowicie wykluczyć sytuacji, w której sąd uzna, że mimo zapewnienia pomocy tłumacza bariera językowa na tyle utrudnia oskarżonemu aktywne uczestnictwo w procesie, iż należy uznać udział obrońcy za niezbędny²⁹.

W przypadku jeśli cudzoziemiec został już skazany prawomocnym wyrokiem przez sąd polski na karę pozbawienia wolności podlegającą wykonaniu, nie zawsze musi on odbywać ją w polskim zakładzie karnym. W art. 610 k.p.k. przewidziana została możliwość przekazania do wykonania za granicą (do kraju obywatelstwa skazanego) orzeczenia, które zapadło wobec cudzoziemca. Procedura ta może zostać uruchomiona albo z inicjatywy Ministra Sprawiedliwości albo właściwego organu państwa obcego. W obu przypadkach Minister Sprawiedliwości zwraca się także do właściwego sądu o wydanie postanowienia w przedmiocie dopuszczalności przekazania orzeczenia do wykonania za granicą³⁰. W tego rodzaju postępowaniu sąd

²⁸ Postanowienie SN z 12 maja 2022 r., sygn. akt IV KO 169/21, Lex nr 3398983; wyrok SN z 24 lipca 2008 r., sygn. akt V KK 32/08, Lex nr 452395; postanowienie SN z 9 stycznia 2013 r., sygn. akt III KK 330/12, Lex nr 1277747.

²⁹ R.A. Stefański, *Obrona obowiązkowa ze względu na okoliczności utrudniające obronę*, „*Prokuratura i Prawo*” 2006, nr 12, s. 105.

³⁰ B. Augustyniak, *Komentarz do art. 610 k.p.k.*, [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*, t. II, 2022, Lex.

będzie badać czy zostały spełnione przesłanki wyrażone w art. 3 Konwencji o przekazywaniu osób skazanych³¹ oraz czy nie wystąpiły przesłanki negatywne wyrażone w art. 611b § 2 k.p.k.³²

W art. 611t § 1 k.p.k. przewidziana została podobna procedura, zarówno wobec cudzoziemca, jak i wobec obywatela polskiego, tj. sąd okręgowy, w którego okręgu wydano orzeczenie, może za zgodą skazanego wystąpić o wykonanie orzeczenia bezpośrednio do właściwego sądu lub innego organu państwa członkowskiego Unii Europejskiej, jeżeli przekazanie orzeczenia do wykonania pozwoli w większym stopniu zrealizować wychowawcze i zapobiegawcze cele kary. Wystąpienie to ma charakter fakultatywny, a sąd okręgowy może z niego zrezygnować nawet w razie spełnienia wszystkich przesłanek, jeżeli uzna, że wystąpienie byłoby niecelowe, np. z uwagi na charakter sprawy, względy prewencji generalnej, więzy skazanego z Polską lub państwem wykonania, krótki okres kary, który pozostał do wykonania itp.³³ W myśl art. 611t § 2 k.p.k. wystąpienie, o którym mowa w § 1, może nastąpić także na wniosek Ministra Sprawiedliwości, właściwego sądu lub innego organu państwa wykonania orzeczenia lub skazanego. W praktyce inicjatorami postępowania w przedmiocie wystąpienia są często sami skazani, którym zależy, by wykonywać karę pozbawienia wolności w innym kraju Unii Europejskiej.

Celem przyjętego rozwiązania z art. 611t k.p.k. jest założenie, że wykonanie kary w danym państwie wykonującym powinno zwiększać szanse na resocjalizację osoby skazanej. Dlatego też wskazane jest przekazywanie wyroków do wykonania do państwa, w którym skazany posiada określone więzi lub które traktuje jako miejsce, z którym łączą go więzi rodzinne, językowe, kulturowe, społeczne, gospodarcze lub innego rodzaju³⁴. Przykładowo umożliwienie skazanemu kontaktu z rodziną poprzez wykonywanie kary pozbawienia wolności w innym kraju Unii Europejskiej może przyczynić się do jego resocjalizacji oraz pozwoli w większym stopniu zrealizować wychowawcze i zapobiegawcze cele kary, w szczególności wpłynie na przestrzeganie przez niego norm prawnych i społecznych w przeszłości³⁵.

³¹ Art. 3 Konwencji o przekazywaniu osób skazanych, sporządzonej w Strasburgu dnia 21 marca 1983 r. (Dz.U. z 1995 r., Nr 51, poz. 279 z późn. zm.), stanowi, że: przekazanie w trybie niniejszej konwencji może nastąpić jedynie, gdy: a) skazany jest obywatelem państwa wykonania; b) orzeczenie jest prawomocne; c) w chwili otrzymania wniosku o przekazanie okres kary pozostałej skazanemu do odbycia wynosi co najmniej 6 miesięcy lub jest nieokreślony; d) skazany wyraża zgodę na przekazanie lub gdy jedno z państw uzna to za konieczne ze względu na jego wiek lub stan fizyczny i psychiczny; zgodę taką wyraża jego przedstawiciel prawny; e) działanie lub zaniechanie, stanowiące podstawę skazania, stanowi przestępstwo w rozumieniu prawa państwa wykonania lub stanowiłoby przestępstwo w wypadku popełnienia na jego terytorium; f) państwa skazania i wykonania wyrażają zgodę na przekazanie.

³² Przekazanie orzeczenia do wykonania w państwie obcym jest niedopuszczalne, jeżeli: 1) orzeczenie nie jest prawomocne albo nie podlega wykonaniu; 2) skazany na karę pozbawienia wolności lub osoba, wobec której orzeczono środek polegający na pozbawieniu wolności, nie wyraża zgody na przekazanie; 3) skazany na karę pozbawienia wolności lub osoba, wobec której orzeczono środek polegający na pozbawieniu wolności, jest osobą określoną w art. 604 § 1 pkt 1; 4) zachodzą okoliczności, o których mowa w art. 604 § 1 pkt 3 i 5.

³³ Postanowienie SO w Warszawie z 18 listopada 2013 r., sygn. akt VIII Kop 213/13, Lex nr 1897723.

³⁴ Postanowienie SA w Katowicach z 16 lipca 2019 r., sygn. akt II AKz 567/19, Lex nr 2751448.

³⁵ Postanowienie SO w Warszawie z 4 marca 2016 r., sygn. akt VIII Kop 13/16, Lex nr 2179462.

Skutki prawomocnego skazania na gruncie u.c.

Skazanie cudzoziemca ma również określone konsekwencje na gruncie u.c. W pierwszej kolejności, zgodnie z art. 442 ust. 1 u.c., sąd, który skazał cudzoziemca w Rzeczypospolitej Polskiej prawomocnym wyrokiem za przestępstwo umyślne lub przestępstwo skarbowe na karę grzywny lub karę pozbawienia wolności, przekazuje Szefowi Urzędu do Spraw Cudzoziemców odpis prawomocnego wyroku w tej sprawie, a także odpis orzeczenia zmieniającego ten wyrok. Wynika to z faktu, że Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców prowadzi wykaz cudzoziemców, których pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest niepożądany (dalej: *Wykaz*), co wynika wprost z art. 434 u.c.³⁶

W myśl art. 435 ust. 1 pkt 2 u.c. w *Wykazie* umieszcza się i przechowuje dane cudzoziemca, który został skazany prawomocnym wyrokiem: w Rzeczypospolitej Polskiej (za przestępstwo umyślne lub przestępstwo skarbowe na karę grzywny lub karę pozbawienia wolności), w innym państwie niż państwo obszaru Schengen (za przestępstwo stanowiące zbrodnię w rozumieniu prawa polskiego), w Rzeczypospolitej Polskiej lub w innym państwie obszaru Schengen (za przestępstwo na karę pozbawienia wolności powyżej jednego roku).

Należy podkreślić, że w art. 435 ust. 1 u.c. znajduje się cały katalog przesłanek dokonania wpisu do *Wykazu*. Każda z nich może być wykorzystana samodzielnie, niezależnie od pozostałych, nie musi więc dojść do skazania prawomocnym wyrokiem, bowiem podstawą do wpisu może być także stwierdzenie, że wymagają tego względy obronności lub bezpieczeństwa państwa lub ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego lub interes Rzeczypospolitej Polskiej³⁷.

Skutkiem umieszczenia w *Wykazie* jest wydanie obligatoryjnej decyzji o zobowiązaniu cudzoziemca do powrotu na podstawie art. 302 ust. 1 pkt 7 u.c.³⁸ Zgodnie z art. 438 ust. 1 pkt 3 i 4 u.c., w przypadku skazania cudzoziemca na karę pozbawienia wolności, jego dane umieszcza się w *Wykazie* na okres pięciu lat od dnia zakończenia odbywania kary pozbawienia wolności orzeczonej na podstawie wyroku będącego podstawą do umieszczenia danych w wykazie, jeżeli cudzoziemiec został skazany na karę co najmniej trzech lat pozbawienia wolności. W przypadku kary pozbawienia wolności o wymiarze poniżej trzech lat okres umieszczenia danych we *Wykazie* wynosi trzy lata.

Nie zawsze jednak spełnienie przesłanek z art. 435 ust. 1 pkt 2 u.c. będzie równoznaczne z umieszczeniem cudzoziemca w *Wykazie*, bowiem ustawodawca przewidział pewne wyjątki wyrażone w art. 436 ust. 1 u.c.

Zgodnie z 436 ust. 1 pkt 1 w *Wykazie* co do zasady nie umieszcza się cudzoziemca będącego małżonkiem obywatela polskiego lub przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej małżonkiem cudzoziemca posiadającego zezwolenie na pobyt stały lub zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej. Jednakże

³⁶ Postanowienie WSA w Warszawie z 19 lipca 2016 r., sygn. akt IV SA/Wa 558/16, Lex nr 2138928.

³⁷ Wyrok NSA z 27 lipca 2018 r., sygn. akt II OSK 1930/17, Lex nr 2547219.

³⁸ Wyrok NSA z 23 listopada 2018 r., sygn. akt II OSK 1928/18, Lex nr 2611234.

powyższa zasada ta nie będzie miała zastosowania, jeśli wpis do *Wykazu* uzasadniony będzie względami obronności lub bezpieczeństwa państwa lub ochroną bezpieczeństwa i porządku publicznego lub interesem Rzeczypospolitej Polskiej. Podobna sytuacja będzie miała miejsce w przypadku stwierdzenia, że związek małżeński został zawarty lub istnieje w celu obejścia przez cudzoziemca przepisów określających zasady i warunki wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ich przejazdu przez to terytorium, pobytu na nim i wyjazdu z niego³⁹.

Wpisowi nie podlega w myśl art. 436 ust. 1 pkt 3 u.c. także cudzoziemiec skazany prawomocnym wyrokiem w Rzeczypospolitej Polskiej za przestępstwo umyślne lub przestępstwo skarbowe tylko na karę grzywny, jeżeli tę grzywnę uiszczył. Stąd wniosek, że ustawodawca nie ma intencji nakładania dodatkowych sankcji na cudzoziemca, jeśli ciężar gatunkowy popełnionego przez niego czynu zabronionego jest na tyle niski, iż jedyną orzeczoną w stosunku do niego karą jest grzywna.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że zastosowanie polskiej ustawy karnej jest możliwe zarówno jeśli czyn został popełniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak i poza jego granicą, w przypadkach ściśle przewidzianych w k.k.

Co do zasady cudzoziemiec, w stosunku do którego stosowana jest polska ustawa karna, posiada niemalże taki sam status jak podejrzany czy oskarżony będący obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej. Ustawodawca wprowadził regulacje zapewniające w razie potrzeby obecność tłumacza na każdym etapie postępowania karnego, jednak udział obrońcy, poza przypadkami obrony obywatelskiej w myśl art. 79 i 80 k.p.k., co do zasady nie jest zapewniany. Oczywiście gdy sytuacja materialna cudzoziemca nie pozwala mu na wyznaczenie obrońcy z wyboru, może on złożyć wniosek o wyznaczenie mu obrońcy z urzędu na zasadach ogólnych wynikających z art. 78 k.p.k. Jeśli dojdzie do prawomocnego skazania cudzoziemca na karę pozbawienia wolności, w ściśle określonych przypadkach istnieje możliwość, aby odbywał on karę w zakładzie karnym za granicą.

W przypadku skazania prawomocnym wyrokiem określone sankcje zostały przewidziane w u.c., bowiem osoba taka, poza nielicznymi wyjątkami, zostaje wpisana do wykazu cudzoziemców, których pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest niepożądany, co w konsekwencji skutkować będzie wydaniem decyzji o zobowiązaniu cudzoziemca do powrotu.

³⁹M. Kumela-Romańska, [w:] *Ustawa o cudzoziemcach. Komentarz*, wyd. drugie, 2022, Lex, art. 436.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Augustyniak B., *Komentarz do art. 610 k.p.k.*, [w:] D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz aktualizowany*, t. II, 2022, Lex.
- Gardocka T., *Komentarz do art. 110 k.k.*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2021, Legalis.
- Kozłowska-Kalisz P., *Komentarz do art. 5 k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, 2022, Lex.
- Kumela-Romańska M., [w:] *Ustawa o cudzoziemcach. Komentarz*, wyd. drugie, 2022, Lex.
- Marek A., Konarska-Wrzošek V., *Prawo karne*, Warszawa 2019.
- Sakowicz A., *Komentarz do art. 110 k.k.*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, 2021, Legalis.
- Stefański R.A., *Obrona obowiązkowa ze względu na okoliczności utrudniające obronę*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 12.
- Wiak K., *Komentarz do art. 110 k.k.*, [w:] A. Grzeszkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Witkowska K., *Tłumacz w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 1.

Orzecznictwo

- Postanowienie SN z 9 stycznia 2013 r., sygn. akt III KK 330/12, Lex nr 1277747.
- Postanowienie SA w Katowicach z 16 lipca 2019 r., sygn. akt II AKz 567/19, Lex nr 2751448.
- Postanowienie SN z 12 maja 2022 r., sygn. akt IV KO 169/21, Lex nr 3398983.
- Postanowienie SO w Warszawie z 18 listopada 2013 r., sygn. akt VIII Kop 213/13, Lex nr 1897723.
- Postanowienie SO w Warszawie z 4 marca 2016 r., sygn. akt VIII Kop 13/16, Lex nr 2179462.
- Postanowienie WSA w Warszawie z 19 lipca 2016 r., sygn. akt IV SA/Wa 558/16, Lex nr 2138928.
- Wyrok NSA z 23 listopada 2018 r., sygn. akt II OSK 1928/18, Lex nr 2611234.
- Wyrok NSA z 27 lipca 2018 r., sygn. akt II OSK 1930/17, Lex nr 2547219.
- Wyrok SA w Białymstoku z 19 listopada 2020 r., sygn. akt II AKa 167/20, Lex nr 3169956.
- Wyrok SA w Krakowie z 27 kwietnia 2016 r., sygn. akt II AKa 45/16, Lex nr 2268989.
- Wyrok SA w Rzeszowie z 16 czerwca 2014 r., sygn. akt II AKa 111/13, Lex nr 1496046.
- Wyrok SA w Rzeszowie z 30 lipca 2020 r., sygn. akt II AKa 11/20, Lex nr 3335457.

Wyrok SN z 24 lipca 2008 r., sygn. akt V KK 32/08, Lex nr 452395.

Wyrok SN z 27 listopada 2020 r., sygn. akt V KK 518/19, Lex nr 3095018.

Wyrok SN z 29 marca 2011 r., sygn. akt III KK 365/10, Lex nr 852228.

Akty prawne

Europejska konwencja o zwalczaniu terroryzmu, sporządzona w Strasburgu dnia 27 stycznia 1977 r. (Dz.U. z 1996 r., Nr 117, poz. 557).

Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz.U. z 1952 r., Nr 41, poz. 278).

Konwencja o przekazywaniu osób skazanych, sporządzona w Strasburgu dnia 21 marca 1983 r. (Dz.U. z 1995 r., Nr 51, poz. 279 z późn. zm.).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 sierpnia 1926 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 1926 r., Nr 83, poz. 465 z dnia 14 sierpnia 1926 r.).

Ustawa z dnia 29 marca 1963 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 1992 r., Nr 7, poz. 30 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1375 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2001 r., Nr 127, poz. 1400 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 18 września 2001 r. Kodeks morski (t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 2175 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1235 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 264, poz. 1573 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2354 z późn. zm.).

Źródła internetowe

Departament Analiz i Polityki Migracyjnej MSWiA, *Polityka migracyjna Polski – diagnoza stanu wyjściowego*, <https://www.gov.pl/web/mswia/polityka-migracyjna-polski-diagnoza-stanu-wyjsciowego>.

Duszczyk M., *Pomiędzy dwoma kryzysami migracyjnymi: Czego się nauczyliśmy, a co może nas czekać w przyszłości*, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8585718,migracje-duszczyk-raport-ukraincy-granica-polsko-bialoruska.html>.

Główny Urząd Statystyczny, *Populacja cudzoziemców w Polsce w czasie COVID-19*, <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/kapital-ludzki/populacja-cudzoziemcow-w-polsce-w-czasie-covid-19,12,1.html>.

- Wiltos A., *Prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza w postępowaniu karnym. Wybrane zagadnienia*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2013, nr 93, https://repositorium.uni.wroc.pl/Content/117353/PDF/07_Wiltos_A_Prawo_do_korzystania_z_bezplatnej_pomocy_tlumacza_w_postepowaniu_karnym_Wybrane_zagadnienia.pdf.
- Włodarczyk-Madejska J., Kopec M., Goździk G., *O przestępczości cudzoziemców i przestępczości wobec cudzoziemców w Polsce na podstawie statystyki policyjnej*, „Archiwum Kryminologii” 2021, nr 43(2), <https://ak.inp.pan.pl/index.php/ak/article/view/2282/2377>.

Application of the Polish criminal law to a foreigner – practical issues

Summary

The number of foreigners living in the Republic of Poland is systematically growing - in 2022 this number oscillated around 3 million, which is about 8% of all residents. The purpose of this article is to analyze regulations related to the application of the Polish criminal law to foreigners. In the first place, the author focused on analyzing the formal possibilities of applying the Polish criminal law. Next, the regulations concerning foreigners contained in the Code of Criminal Procedure were discussed, with particular emphasis on the obligation to provide court interpreter, the possibility of appointing a criminal lawyer and serving a prison sentence imposed by a Polish court abroad. The effects of a final conviction under the Act on foreigners, i.e. entry into the list of foreigners whose stay on the territory of the Republic of Poland is undesirable, was also described. The conclusions indicate that the application of the Polish criminal law may take place in accordance with the principles expressed in the Penal Code – a foreigner will be liable for crimes committed on the territory of the Republic of Poland and, in certain situations, also if he commits a crime abroad. The status of a foreigner at each stage of criminal proceedings is similar to the status of a Polish citizen, and the main difference is that he is provided with an interpreter and has the option of serving the sentence of imprisonment abroad. In addition, he bears the consequences described in the Act on foreigners.

Keywords: foreigner, accused, convicted, Polish criminal law, Polish criminal procedure

DOI: 10.31648/kpp.8932

Maria Zielonka

Uniwersytet Gdański

ORCID: 0000-0002-3160-4478

m.zielonka.217@studms.ug.edu.pl

Między teorią a praktyką. Paradygmat kobiety przestępczyni na przestrzeni czasu w świetle teoretycznych ustaleń i badań własnych

Wstęp

Świat przestępczy w powszechnej świadomości kojarzony jest głównie z mężczyznami. Kryminały, a także filmy mafijne przyzwyczyły nas do obrazu groźnego i bezwzględnego przestępcy. Potwierdzają to policyjne statystyki, w których prym wiodą mężczyźni. Rzadko spotykamy się z portretem przestępczyni. Płeć „piękna” utożsamiana jest raczej z delikatnością, czułością, empatią, troskliwością. Kobieta występuje w roli matki lub żony, która zapewnia ciepło domowego ogniska. Wiele osób nie jest w stanie wyobrazić sobie, by osoba, która przejawia wskazane cechy, mogła dopuścić się zbrodni. A jednak istnieją takie przypadki i wcale nie są one odosobnione. Badacze próbowali wyjaśnić zjawisko przestępczości kobiet, jednak podobnie jak i w innych dziedzinach życia również zajęto się tym tematem o wiele później niż w przypadku przestępczości mężczyzn.

Wspomniany archetyp kobiety jako osoby ciepłej i pomocnej może przyczyniać się jednocześnie do fałszywej oceny przestępczyni i sprawić, że taka kobieta będzie stygmatyzowana i napiętnowana. Kontrast pomiędzy np. ideałem matki a morderczyni może tworzyć dysonans, który wywołuje w ludziach negatywne emocje.

Celem niniejszego artykułu jest zweryfikowanie wiedzy o tym, w jaki sposób polskie społeczeństwo postrzega przestępczość kobiet i je same na podstawie publikacji znawców tematu z XIX i XX w., ustaleń badaczy najnowszych i wyników własnych badań.

Przegląd stanowisk badawczych

Jeden z najbardziej znanych badaczy w świecie kryminologii, Cesare Lombroso¹, jest dobrze znany ze swojej teorii przestępców urodzonych i z przypadku. Teoria ta dotyczyła zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Jak piszą badacze, naukowiec twierdził w niej, że taka kobieta [przestępczyni – przyp. aut.] zatrzymała się na niższym poziomie ewolucji, zarówno fizycznie, jak i psychicznie. Jest zatem wręcz typem niedorozwiniętego mężczyzny, na co wskazują jej: waga, wzrost, słabe owłosienie, mniejsza ilość czerwonych ciałek krwi².

Z kolei budzący wiele kontrowersji w świecie psychologii Zygmunt Freud sformułował koncepcję, która miałyby wyjaśniać chęć kobiet do popełniania zbrodni i występków. Autorzy pracy *Zjawisko przestępczości kobiet w ujęciu kryminologicznym i w świetle wyników badań empirycznych*, powołując się na jego zdanie, zaznaczają: „Twierdził on, że wszelkie frustracje kobiet wynikają z tego, że są »zazdrosne o penisa i niezadowolone z odmiennej budowy anatomicznej«, przy czym nie są one przystosowane do roli, jaką mają pełnić w społeczeństwie, dlatego w ten sposób manifestują swój gniew”³.

A zatem przestępstwo popełniane przez kobiety miałyby być wynikiem zazdrości o mężczyzn i chęcią dorównania im.

Należy przytoczyć w tym miejscu także opinię Luke’a O. Pike’a, który w latach 80. XIX w. przedstawił własną teorię na ten temat. Według niego to cechy kobiecej natury miałyby determinować ich przestępcze zachowania. Wśród nich wymienił mniejsze predyspozycje kobiet do popełniania przestępstw, wskazując na ogólną ich słabość fizyczną i psychiczną. Jego zdaniem są one uległe i pasywne. Pike podkreślał także, że kobiety mają psychiczny nawyk unikania agresji, stąd w ciągu stuleci stały się one „nieprzestępczyniami”⁴. Wśród przestępstw, jakich najczęściej się dopuszczają, wyróżnił oszustwa, zdrady, manipulacje mężczyznami, popełniane głównie po to, by osiągnąć zyski materialne, co udaje im się za sprawą ich seksualnej siły⁵. Tym samym przedstawił on negatywny obraz kobiety, która nie ma celów wyższych, a najważniejszą jej potrzebą jest zaspokojenie pierwotnych instynktów: żądzy seksualnej i posiadania dóbr materialnych.

¹ Cesare Lombroso (1835–1909) – włoski psychiatra, antropolog fizyczny i kryminolog, twórca włoskiej szkoły pozytywistycznej w kryminologii, propagator antropometrii – źródło: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Lombroso-Cesare;3933664.html> (dostęp: 2.11.2022).

² K. Kamińska, K. Góralczyk, P. Czczot, *Zjawisko przestępczości kobiet w ujęciu kryminologicznym i w świetle wyników badań empirycznych*, [w:] L.B. Pilarz (red.), *Prawo publiczne i prawo karne w XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2019, s. 77.

³ Ibidem.

⁴ M. Łosińska, *Kobieta jako sprawczyni zabójstwa – analiza kryminologiczna i kryminalistyczna*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2013, nr 1, s. 42.

⁵ M. Chmielewska, *Zachowania przestępcze dziewcząt i kobiet w świetle koncepcji biologicznych, socjologicznych i psychologicznych*, [w:] A. Chodźko (red.), *Uwarunkowania zachowań przestępczych dziewcząt i kobiet*, Łomża 2016, s. 12.

Nad tą problematyką pochylił się także William I. Thomas, jeden z „twórców amerykańskiej socjologii oraz psychologii społecznej”⁶. Potwierdzając uwarunkowania biologiczne decydujące o zachowaniu kobiety, zauważył, że znaczenie mają też przyczyny socjologiczne, tj. pozycja kobiety w rodzinie i w społeczeństwie. Jednak w swej teorii podkreślił również seksualność kobiety jako czynnik decydujący o popełnieniu przestępstwa. Według niego gdy kobieta jest niezadowolona ze swej roli seksualnej, może stać się przestępczynią. Podobnie jednak jak uprzednio wymienieni badacze, stawiał kobietę w pozycji niższej w stosunku do mężczyzny (nie tylko jeśli chodzi o cechy biologiczne, ale również psychiczne, w tym inteligencję). W swej teorii zawarł tezę, że skłonności przestępcze pojawiają się u kobiet, których jakiegokolwiek potrzeby są niezaspokojone⁷.

Kolejny badacz XX w., Robert Havighurst, mówił o silnym wpływie środowiska zewnętrznego i wewnętrznego, czyli społeczeństwa i wymagań kultury oraz zmian biologicznych i preferowanych wartości i aspiracji, na zachowania przestępcze. Zakładał on, że gdy jednostka w sposób zdrowy i prawidłowy wykona tzw. zadania rozwojowe (przypisane kolejnym etapom życia), to daje to człowiekowi poczucie sensu i spełnienia⁸. Z kolei porażka w realizacji owych zadań może skutkować nieprawidłowymi zachowaniami, nawet o charakterze przestępczym. Będą one wynikały z poczucia osobistej porażki, dezaprobaty społecznej i w związku z tym z trudnościami w rozwiązywaniu kolejnych problemów.

W ujęciu socjologicznym, według teorii Roberta K. Mertona, „zachowania dewiantyczne stanowią skutek rozprzeżenia między kulturowo określonymi aspiracjami a społecznie wytyczonymi drogami ich realizacji. Zachowania przestępcze są indywidualnymi sposobami przystosowania. Wyrażają się one w zachowaniu jednostki jako konformizm, innowacje, rytualizm, wycofanie”⁹. Kobieta, która nie potrafi odegrać narzuconej przez społeczeństwo roli, nie podporządkowuje się ściśle określonym zasadom i normom, ma większe szanse na zostanie przestępczynią. Edwin H. Sutherland swoimi poglądami podpisuje się pod teorią Mertona i dodaje, że kobieta uczy się zachowań zgodnych z normami i regułami społeczeństwa, w którym żyje, uczy się zachowań nieprzestępczych¹⁰. Zatem kobieta w środowisku niesprzyjającym prawidłowemu rozwojowi, przemocowemu, niebezpiecznemu uczy się zachowań przestępczych.

Wymienione teorie pomagają przybliżyć zarys czynników, które skłaniają kobiety do zejścia na drogę przestępczą. Jest to przede wszystkim niechęć lub brak możliwości wypełnienia narzuconej roli w społeczeństwie (matki, żony, córki), poczucie słabości, frustracji, bycia niewystarczającą, spowodowane np. porażkami życiowymi

⁶Ibidem, s. 12.

⁷Ibidem.

⁸O. Gluchowska, K. Walczak, *Krótki wstęp do teorii zadań rozwojowych Roberta Havighursta*, „Edukacja – Internet – Dialog” 2011, październik, http://edukacjaialog.pl/archiwum/2001,99/padziernik,172/krotki_wstep_do_teorii_zadan_rozwojowych_roberta_havighursta,1199.html (dostęp: 2.11.2022).

⁹K. Sitnik, *Czynniki socjologiczne a przestępczość kobiet. Wybrane teorie kryminologiczne*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2015, t. XXXVI, s. 84–95.

¹⁰M. Chmielewska, op. cit., s. 18.

oraz porównywanie do mężczyzn, którzy są „stawiani wyżej”. Magdalena Chmielewska uważa, że u kobiet „podkreśla się rolę uległości, tłumienia negatywnych emocji, tj. złość, gniew, gdyż kulturowo oczekuje się od nich spokoju, rozwagi i opanowania. Konsekwencją powyższych oczekiwań jest narastanie w dziewczętach frustracji, agresji niebezpośredniej, ukrytej, a przy tym odnotowuje się u nich wyższy poziom lęku i winy, wycofania, a także niższą samoocenę”¹¹.

Rodzaje przestępstw popełnianych przez kobiety

Według amerykańskich statystyk 8% seryjnych zabójstw jest popełnianych przez kobiety¹². Co zatem popycha tę grupę kobiet do popełniania tak brutalnego przestępstwa? Jako główną przyczynę wskazuje się alkoholizm małżonka i stosowaną przez niego przemoc wobec członków rodziny. Sam czyn zabroniony popełniony przez zabójczynię ma charakter sytuacyjny, kobieta zazwyczaj nie planuje zbrodni w wyprzedzeniu. Do zabójstwa dochodzi w silnych emocjach, a dodatkowo z reguły sprowokowane jest ono przez ofiarę. Najczęściej morderstwo ma miejsce w domu¹³. W 1/3 przypadków ofiarami są mężowie lub partnerzy, natomiast drugą grupę stanowią dzieci. Kierowane współczuciem kobiety potrafią zabić starszego członka rodziny. Dokonują tego z powodu choroby, cierpienia bliskiej osoby: „Stwierdzono nawet prawidłowość, że jeżeli mężczyzna zostaje zabity przez kobietę, najprawdopodobniej jest to jego żona. Według badań H. Janowskiej, kobiety zabijają, bo ofiara uniemożliwiała im realizację jakichś celów albo stała w obronie własnego życia”¹⁴. Magdalena Chmielewska przywołuje wypowiedź psychiatry Józefa K. Gierowskiego, który podaje: „Nie można pomijać takich konstruktywów psychologicznych, jak na przykład osobowość, motywacja, agresja, płęć psychologiczna czy radzenie sobie ze stresem. W tak ujmowanym modelu jest też miejsce na psychopatologię, manifestującą się zarówno w obszarze zaburzeń osobowości czy preferencji seksualnych, jak i fenomenów psychotycznych, chorobowych. Opisane przyczyny dotyczą w takim samym stopniu przestępczości kobiet, jak i przestępczości mężczyzn”¹⁵.

Szczególnym rodzajem przestępstwa popełnianego przez kobiety jest to z art. 149 Kodeksu karnego, a mianowicie dzieciobójstwo: „Art. 149 Matka, która zabija dziecko w okresie porodu pod wpływem jego przebiegu, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”¹⁶.

Gdy matka zabija własne dziecko, wydaje się być to działanie szczególnie okrutne, niewyobrażalne. Do matek, które najczęściej dopuszczają się dzieciobójstwa, należą kobiety bardzo młode, biedne, matki dzieci pozamażeńskich, porzucone przez ojca

¹¹ Ibidem, s. 20.

¹² A.P. Szajna, „Przestępca w spódnicy” – wybrane aspekty przestępczości kobiet, [w:] E. Gruza, T. Tomaszewski, M. Goc (red.), *Problemy współczesnej kryminalistyki*, Warszawa 2017, s. 227.

¹³ M. Chmielewska, op. cit., s. 29.

¹⁴ M. Łosińska, op. cit. s. 46.

¹⁵ J.K. Gierowski, *Niektóre biopsychiczne uwarunkowania przestępczości kobiet*, <http://www.padaczka.net> (dostęp: 22.11.2022).

¹⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

dziecka lub zgwałcone, przeświadczone o tym, że nie dadzą sobie rady z utrzymaniem i wychowaniem potomstwa, obawiające się że poród i jego konsekwencje uczynią ich życie zbyt skomplikowanym¹⁷. Kobiety, które dokonały tego czynu, same w swoim życiu borykały się z wieloma problemami, m.in. były ofiarami przemocy zarówno fizycznej, jak i psychicznej, znajdowały się w trudnej sytuacji materialnej, często były uzależnione finansowo od innych i same nie pracowały. Zazwyczaj też żyły w rodzinach patologicznych, gdzie alkohol był na porządku dziennym i stanowił źródło konfliktów i wspomnianej wcześniej przemocy. Zabójczynie miały niski poziom wykształcenia i tylko nieliczne z nich ukończyły szkoły średnie lub zawodowe, większość zakończyła swoją edukację na poziomie podstawowym. Kobiety te okazywały się mieszkankami wsi (co może tłumaczyć słabą sytuację związaną z finansami i edukacją). Ewa Sosnowska przywołuje badania Jana Maleca, który stwierdza, że powody i geneza tego typu przestępstw są w wielu przypadkach bardzo podobne. Kobieta, która zaszła w ciążę, boi się osądu i potępienia ze strony innych, zwykle osób najbliższych, rodziny czy sąsiadów. Ukrywa wtedy ciążę, nie może liczyć także na wsparcie partnera, który zwykle się wycofuje, ucieka i wypiera ojcostwa. Wówczas nie wiedząc, jak poradzić sobie w takiej sytuacji, pozostawia dziecko, tak by nikt go nie znalazł lub zabija od razu¹⁸.

Znana polska dziennikarka i pisarka, Katarzyna Bonda, postanowiła dowiedzieć się, jakie były motywacje kobiet popełniających morderstwo. Poznała je podczas pracy sprawozdawcy sądowego w jednym z ogólnopolskich dzienników: „Patrzyłam na te kobiety zasiadające na ławach oskarżonych, słuchałam ich wyjaśnień, zeznań świadków, rozmawiałam z rodzinami ich ofiar i nie mogłam znaleźć odpowiedzi na pytanie: jak to możliwe, że te kobiety uczestniczyły w tak brutalnych zbrodniach, same zabiły albo wszystko ze szczegółami zaplanowały, a morderstwa wykonywały rękami mężczyzn. Jakie są? Dlaczego? Co wyróżnia je spośród innych kobiet? Skąd wzięła się ich agresja?”¹⁹.

Autorka stworzyła zbiór wywiadów z kobietami, które popełniły najcięższe przestępstwo, a więc morderstwo. Zwróciła w nim uwagę na niezauważalny wcześniej temat. Uzyskując zgodę od przestępczyni na rozmowę, skłoniła je do sięgnięcia we własne mroczne wnętrza. W tej publikacji najbardziej uwidacznia się skłonność rozmówczyń do autokreacji. Mamy bowiem do czynienia najpierw z historią życia opowiedzianą przez morderczynię wraz z epilogiem w postaci zabójstwa, a następnie z relacją wynikającą z dokumentów sprawy, opartą na materiale dowodowym zgromadzonym przez odpowiednie służby. Okazuje się, że zazwyczaj kobiety relacjonują zupełnie inny obraz zdarzeń, w kontekście którego popełniona zbrodnia była wynikiem zbiegu okoliczności, zdarzyła się przypadkiem. Silny impuls związany z pozbyciem się winy sprawia, że w przedstawionej relacji wypierają nie tylko szereg faktów, lecz także udział własnej osoby w zbrodni.

¹⁷ K. Daszkiewicz, *O dzieciobójstwie (w świetle kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r.)*, „Palestra” 1998, t. XLII, nr 5-6 (485-486), s. 36.

¹⁸ E. Sosnowska, *Sytuacja życiowa kobiet przestępczyń – wybrane aspekty wiktyimizacyjne*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2012, t. XXI, s. 265-266.

¹⁹ K. Bonda, *Polskie morderczynie*, Warszawa 2015, s. 11.

Stygmatyzacja kobiety przestępczyni

Iwona Kudlińska wymienia szereg grup społecznych, które najczęściej doświadczają stygmatyzacji. Są to: mniejszości narodowe i etniczne, mniejszości homoseksualne, osoby starsze, chorzy na AIDS, osoby z niepełnosprawnością, chorzy psychicznie, osoby otyłe, ubodzy, ludzie bezdomni czy wreszcie więźniowie²⁰.

Osoba dotknięta stygmatem naturalnie próbuje uchronić się przed jego negatywnymi konsekwencjami, np. izolując się od osób, które są wrogo wobec niej nastawione. Rodzi to w tej osobie duże pokłady niepokoju i lęku, że ktoś nowy może odkryć jej „sekret” (jak i np. to, że jest była więźniarką). W trudnych przypadkach prowadzi to do stanów depresyjnych. Olszewska opisuje ten proces następująco: „Osoby ze stygmatem są przewrażliwione na punkcie swojego negatywnego atrybutu i mogą normalne, zwykle uwagi przyjmować jako wymierzone w ich godność. Często oczekują, że będą źle traktowane przez innych, zaczynają więc okazywać lęk i w ten sposób prowokują »spodziewaną« reakcję otoczenia. Decydując się na ukrywanie swojego piętna, osoba ryzykuje, że inni, z którymi przebywa, nie wiedząc o jej problemie, wyjawią choćby przypadkowo, co myślą o osobach jej podobnych. Pomijając swoje piętno jednostka może zostać zdemaskowana lub stwierdzić, że jest zmuszona do odkrycia kart przez osoby, które poznały jej tajemnicę i mają teraz zamiar skonfrontować ją z fałszywą postawą”²¹.

Jak wynika z przedstawionej charakterystyki pojęcia stereotypu i łączącej się z nim stygmatyzacji, w dużej mierze rzeczony problem dotyczy osób, które popełniły przestępstwo. Stygmatyzując taką osobę, w oparciu o wiedzę o tym, że była np. karana, od razu zalicza się ją do grupy, która jest wykluczona, poprzez swoją inność. Byli przestępcy i przestępczynie nie są w związku z tym godni zaufania, a co za tym idzie – nie mogą pełnić określonych ról czy wykonywać zawodów, które wymagają odpowiedzialności za innych. Na zawsze pozostają z piętnem wykluczonego.

Byłe osadzone po opuszczeniu więzienia spotykają się z piętnowaniem i stygmatyzacją, które utrudniają im readaptację społeczną, czyli ponowne przystosowanie człowieka chorego lub niepełnosprawnego do czynnego, samodzielnego życia w społeczeństwie i do pracy zawodowej (readaptacja społeczna i readaptacja zawodowa). Anna Witkowska-Paleń przytacza badania Henryka Machela (z 2000 r.), który wymienia problemy, z jakimi borykają się byli więźniowie: „Problemy readaptacyjne osób opuszczających zakłady karne i czynników powrotności do przestępstwa dowodzą, że do najistotniejszych w tym względzie należą: trudności lub całkowity brak możliwości podjęcia pracy przez byłego więźnia, trudne warunki materialne utrudniające egzystencję (brak środków do życia, mieszkania), konflikty rodzinne, niechęć ze strony otoczenia

²⁰ I. Kudlińska, *Stygmatyzacja społeczna jako perspektywa teoretyczno-badawcza (na przykładzie badań nad stygmatyzacją ludzi biednych)*, „Acta Universitas Lodziensis. Folia Sociologica” 2011, nr 38, s. 53.

²¹ E. Olszewska, *Stygmat przestępcy jako czynnik utrudniający readaptację społeczną byłych skazanych*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3, s. 178.

społecznego i tendencja do stygmatyzacji byłego więźnia, przeciwdziałanie frustracji poprzez »ucieczkę w alkohol« oraz powrót do środowiska przestępczego powodowany m.in. brakiem wsparcia społecznego²².

Trudności te często są powodem negatywnych zachowań, a te wywołują określone konsekwencje, przyczyniając się do kolejnych kłopotów przestępczyni. Problemy ze znalezieniem pracy mogą powodować uzależnienie od alkoholu lub narkotyków, a te z kolei doprowadzić do złej sytuacji finansowej i ostatecznie do bezdomności. Jedną z wymienionych przyczyn uniemożliwienia readaptacji społecznej jest tendencja do stygmatyzacji byłej więźniarki i niechęć ze strony społeczeństwa. Większości osobom więźniowie bowiem kojarzą się negatywnie. Są oni dyskryminowani i spotykają się ze społecznym ostracyzmem. Pisze o tym Ewelina Olszewska: „Osoba, której przypisuje się stygmat dewianta zaczyna być izolowana i odsuwana od uczestnictwa w grupach konformistycznych na skutek społecznego ostracyzmu lub formalno-prawnych konsekwencji. Społeczna widownia informuje tym samym jednostkę o jej nonkonformistycznym zachowaniu, utwierdzając ją w dewiacji i oczekując dalszych zachowań tego typu. Nawet wycofanie się z roli dewianta nie zmienia sytuacji dewianta, co utwierdza go w przekonaniu, że otoczenie ma rację i na zasadzie samospełniającego się proroctwa, zaczyna postępować tak, jak chce tego widownia”²³.

W odbiorze społecznym pojawia się obawa, że taka osoba wróci na drogę przestępczą i w konsekwencji przyczyni się do kolejnych ofiar z kręgu najbliższych lub dalszych osób. Ludzie nie potrafią pozbyć się nabytej i utrwalonej opinii na temat osób związanych z przestępczością. Społeczeństwo poprzez wykluczenie byłego więźnia tworzy stereotyp na jego temat.

Istotne znaczenie odgrywa wspomniana wcześniej niechęć ze strony rodziny. Osoba przebywająca w więzieniu jest wyłączona z relacji rodzinnych, dlatego też traci możliwość uczestniczenia w rodzinnych zdarzeniach dotyczących codzienności. Taka osoba według Witolda Mandrysza „traci możliwość wpisania się na powrót we wzory jej codziennego funkcjonowania, które wykształciły się i utrwaliły w czasie jej nieobecności, dostrzeżemy, że kompetencje tego »outsidera« zatrzymały się na stanie sprzed odsiadki. Dzieci w międzyczasie dorosły, partnerka życiowa ma inne potrzeby i nie ma powrotu do wcześniej zajmowanej pozycji i utrzymania wcześniej respektowanych norm i relacji”²⁴.

Jeszcze gorzej sytuacja przedstawia się w odniesieniu do byłych więźniarek. Agnieszka Nadzieja-Maziarz w artykule *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?* przytacza słowa Katarzyny M. Wolskiej, która zwraca szczególną uwagę, na to, że kobiety skazane wyrokiem sądu na karę pozbawienia wolności znajdują się w szczególnej i specyficznej dla nich sytuacji w związku z porzuceniem przez nie w pewnym momencie (związanym z odbywaną karą) roli matki jako opiekunki domowego ogniska:

²² A. Witkowska-Paleń, *Wykluczenie społeczne byłych więźniów a możliwości pomocy społecznej*, [w:] J. Zimny (red.), *Współczesne zagrożenia formy i skutki*, Stalowa Wola 2013, s. 26–27.

²³ E. Olszewska, op. cit., s. 177.

²⁴ W. Mandrysz, *Skazany na... marginalizację! Negatywne skutki odbywania kary pozbawienia wolności*, [w:] K. Wódz, D. Nowalska-Kapuścik, G. Libor (red.), *Peryferie społeczne w teorii i badaniach empirycznych*, Katowice 2016, s. 163.

„Zdecydowana większość kobiet osadzonych w zakładach karnych ma jedno lub więcej dzieci w wieku poniżej 16. roku życia, nad którymi samotnie sprawowały opiekę w okresie poprzedzającym skazanie. Dodatkowo, z uwagi na stosunkowo małą liczbę kobiecych zakładów karnych, kobiety bardzo często osadzone są w miejscach odległych od swoich domów, co w istotny sposób utrudnia ich kontakty z rodziną. Istnieje też zdecydowanie za mało zakładów karnych dostosowanych do potrzeb kobiet w ciąży oraz matek małych dzieci”²⁵.

Z kolei Emilia Rekosz przywołuje wnioski badawcze Marii Pełki-Sługockiej, która stwierdza, że kobiety, które skazane zostały na długoterminową karę pozbawienia wolności, są również skazane na negatywne konsekwencje odłączenia od rodziny, do jej utraty włącznie. Rekosz pisze także o spostrzeżeniach Iwony Muszyńskiej, która zwraca szczególną uwagę na kobiety odbywające długoterminową karę pozbawienia wolności. Izolacja wprowadza w życiu tych kobiet negatywne zmiany zarówno w społecznej, jak i rodzinnej sytuacji. Badaczka skłania się nawet do opinii, że wieloletni pobyt w więzieniu może doprowadzić do nerwicy i zmiany osobowości²⁶.

Badania własne

Celem badań własnych było zweryfikowanie wiedzy o tym, w jaki sposób polskie społeczeństwo postrzega przestępczość kobiet i je same w tym kontekście. Głównym problemem badawczym było tak sformułowane pytanie: Jakie są postawy społeczne wobec przestępczości kobiet i kobiet jako przestępczyń? W ramach problemu głównego wyodrębniono problemy szczegółowe. Poniżej przedstawiono kilka wybranych z większego zbioru:

- 1) Jakie są najczęstsze przyczyny przestępczości kobiet wg osób badanych?
- 2) Jaki jest stosunek osób badanych do kobiet przestępczyń?
- 3) Jak postrzegana jest społecznie kobieta, która popełniła przestępstwo?
- 4) W jaki sposób przekonania na temat kobiet przestępczyń wpływają na zachowania wobec nich?

Biorąc pod uwagę powyżej zarysowane problemy badawcze, autorka przyjęła analogiczną do nich hipotezę główną oraz hipotezy badawcze szczegółowe. Hipoteza główna brzmiała: Społeczeństwo przejawia negatywne, bazujące na stereotypach postawy społeczne wobec przestępczości kobiet i kobiet jako przestępczyń.

Niektóre spośród wybranych hipotez szczegółowych są następujące:

- 1) Kobiety popełniają przestępstwa zwykle w afekcie, w obronie siebie lub swoich dzieci, rodziny, motywem może być chęć zemsty.
- 2) Kobieta, która popełniła przestępstwo, będzie postrzegana jako niebezpieczna, zagrażająca innym, jej rodzinie, współpracownikom, znajomym.

²⁵ A. Nadzieja-Maziarz, *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 5, s. 70.

²⁶ E. Rekosz, *Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*, „Analizy. Raporty. Ekspertyzy” 2009, nr 2, s. 11–12.

- 3) Ludzie mogą stygmatyzować, wykluczać kobiety, które popełniły przestępstwo, będą one oceniane negatywnie jako niepełnowartościowe, będą budziły obawę, niechęć, strach, opinię, że są złymi matkami czy żonami.

W badaniach wykorzystano ankietę zawierającą 17 pytań, będącą kwestionariuszem wystosowanym do losowo wybranych osób z wykształceniem średnim i wyższym, kobiet i mężczyzn (grupa liczyła 62 osoby), zawierającym pytania otwarte (wolne), nieograniczone podanymi w kwestionariuszu możliwościami i pytania zamknięte zawierające różne możliwe warianty odpowiedzi do wyboru.

Poniżej zostaną omówione najważniejsze, kluczowe dla niniejszego artykułu zagadnienia, w odniesieniu do których wypowiedzieli się ankietowani.

Pytanie trzecie wymienionej ankiety było sformułowane następująco: *Jakie są najczęstsze przyczyny przestępczości kobiet wg osób badanych?*, a hipoteza brzmiała: *Kobiety popełniają przestępstwa zwykle w afekcie, w obronie siebie lub swoich dzieci, rodziny, motywem może być chęć zemsty*. Najczęściej wybieranymi odpowiedziami na pytanie trzecie były: chęć podniesienia statusu ekonomicznego (40 osób), w obronie własnej (41 osób), w obronie swoich dzieci (40 osób) i przemoc ze strony małżonka (36 osób), irracjonalne, w afekcie (36 osób). Równie duża liczba badanych wybrała odpowiedzi: chęć zemsty (32 osoby), alkoholizm (29 osób), narkomania (17 osób), bieda (1 osoba). Przyczyny popełnianych przestępstw zawarte w hipotezie znalazły swoje odzwierciedlenie w odpowiedziach osób badanych.

Spora część ankiety była poświęcona rozwiązaniu następujących problemów badawczych: *Jaki jest stosunek osób badanych do kobiet przestępczyń?* oraz *Jak postrzegana jest społecznie kobieta, która popełniła przestępstwo?*, a także: *W jaki sposób przekonania na temat kobiet przestępczyń wpływają na zachowania wobec nich?* Sformułowane hipotezy zakładały, że: *Kobieta, która popełniła przestępstwo, będzie postrzegana jako niebezpieczna, zagrażająca innym, jej rodzinie, współpracownikom, znajomym* oraz *Ludzie mogą stygmatyzować, wykluczać kobiety, które popełniły przestępstwo, będą one oceniane negatywnie, jako niepełnowartościowe, będą budziły obawę, niechęć, strach, opinię, że są złymi matkami czy żonami*. Pytanie jedenaste odnosiło się do wykluczenia, które może spotkać kobietę po opuszczeniu więzienia. Brzmiało ono: *Jeśli tak, to jaki rodzaj wykluczenia spotyka kobietę po wyjściu z więzienia?* Można było zaznaczyć dowolną liczbę odpowiedzi. Na podstawie przedstawionych odpowiedzi ankietowanych zauważono, że najwięcej osób, bo aż 49 osób, wybrało odpowiedź: *Nie może znaleźć pracy*, nieco mniej (39 osób) wybrało: *Odsunięcie od życia rodzinnego*, 26 osób zdecydowało się zarówno na odpowiedź: *Nie może wychowywać dzieci* i *Nie ma miejsca zamieszkania*, 3 osoby uznały, że: *Nie jest wykluczona*. Pytanie pozwalało na dodanie własnej sugestii, które były następujące:

- *Wykluczenie społeczne.*
- *Ostracyzm społeczny.*
- *W zależności od tego w jakim środowisku żyje ta kobieta. W niektórych środowiskach będzie odsunięta od życia rodzinnego i zabiorą jej dzieci, a w innych jej powrót na wolność będzie oznaczał powrót do swoiście pojmowanej normalności.*

W pytaniu dwunastym ankietowani zostali poproszeni o udzielenie i uzasadnienie odpowiedzi na pytanie: *Czy wg Pana/Pani kobiecie po wyjściu z więzienia łatwo znaleźć pracę zarobkową?* W głównej mierze padła odpowiedź: *Nie* – udzieliło jej 58 osób badanych, 3 osoby udzieliły odpowiedzi: *Tak*. Jako uzasadnienie odpowiedzi „nie” wielokrotnie powtarzał się brak zaufania i ogólna niechęć do osób, które opuściły więzienne mury. W niektórych wypowiedziach szczególną uwagę zwrócono na status bycia była więźniarką. Poniżej przedstawiono wypowiedzi ankietowanych:

- Informacja o odbyciu kary więzienia przez pracownika nie jest atutem w myśleniu pracodawcy. Wiąże się z tym mnóstwo stereotypów dotyczących obniżonych norm moralnych wobec tych, które obowiązują w „zdrowym” świecie poza więzieniem.
- Taka osoba jest postrzegana przez innych jako niewiarygodna i niebezpieczna i zapewne trudniej jest jej znaleźć pracę.
- Nie, ponieważ pracodawcy niechętnie przyjmują do pracy osoby z przeszłością więzienną, szczególnie kobiety, ponieważ przestępczość wśród mężczyzn jest bardziej akceptowana.
- Łatka kobiety więźniarki jest cięższa niż mężczyzny więźnia.
- Myślę, że niełatwo, choć pewnie łatwiej niż mężczyźnie.
- Myślę, że każdemu byłoby trudno, ponieważ pracodawcy najczęściej nie chcą nikogo, kto miał w przeszłości konflikty z prawem.

W trzynastym pytaniu, które brzmiało następująco: *Jakiego wg Pana/Pani rodzaju emocje u przeciętnego Polaka wywołuje kobieta po odbyciu kary za zabójstwo? (Można zaznaczyć dowolną ilość odpowiedzi)* 40 osób wybrało strach, 28 osób – wstręt, 17 osób – współczucie, 13 osób – smutek, 13 osób – złość, 12 osób – żal, 11 osób – lekceważenie, 10 osób – gniew, 5 osób – obojętność, nikt nie wybrał dumy. Ankietowani mieli możliwość dopisania własnych odpowiedzi:

- *Uprzedzenie, nieufność, niechęć.*
- *Niedowierzanie, niepokój.*
- *Zależy od rodzaju zabójstwa. Współczucie i smutek, jeśli było to zabójstwo w obronie własnej. Strach przed morderczynią, która zabiła z zazdrości czy zemsty.*
- *Wszystko zależy od kontekstu sprawy dlaczego zabiła.*
- *Niechęć.*
- *Zależy w jakim środowisku. Może wzbudzać każdy rodzaj emocji.*

Hipotezy, które brzmiały: *Kobieta, która popełniła przestępstwo będzie postrzegana jako niebezpieczna, zagrażająca innym, jej rodzinie, współpracownikom, znajomym oraz ludzie mogą stygmatyzować, wykluczać kobiety, które popełniły przestępstwo, będą oceniane negatywnie, jako niepełnowartościowe, będą budziły obawę, niechęć, strach, opinię, że są złymi matkami czy żonami, potwierdziły się. Według uzyskanych odpowiedzi kobieta, która opuściła więzienie, budzi zazwyczaj negatywne emocje i odczucia. Spotyka się ona także z wykluczeniem społecznym i trudnościami w znalezieniu zatrudnienia.*

Powszechnie kobiety kojarzą się z emocjonalnością i większą wrażliwością, co stanowi dobry powód, by utożsamić je z przestępstwami popełnionymi w afekcie, w obronie własnego życia lub swoich dzieci. Cechuje je empatia, troskliwość. Kobiety mogą być także postrzegane jako zawistne i pamiętliwe, dlatego ankietowani wybierali odpowiedź: *Chęć zemsty*.

Hipotezy druga i trzecia potwierdziły się. Ankietowani w pewnym sensie sami przyczynili się do wykluczenia i stygmatyzacji byłej osadzonej, ponieważ wzbudziłyby ona w nich same negatywne emocje, głównie strach, wstręt i niechęć. Część z osób badanych współczułaby byłej więźniarce. Negatywne nastawienie do byłych przestępczyni przyczynia się do ich trudności w znalezieniu zatrudnienia, a tym samym do powrotu do normalności i samodzielności. Niechęć ze strony innych uniemożliwia takiej kobiecie socjalizację z ludźmi. Może to powodować, że wróci ona na drogę przestępczą lub będzie odczuwała niepokój i stres, które z kolei mogą przyczynić się do chorób psychicznych czy uzależnień.

Niniejsze badania potwierdziły niestety, że wybranie drogi przestępczej przez kobietę wiąże się z przykrymi dla niej konsekwencjami, takimi jak m.in. stygmatyzacja. Badania własne pozwoliły uzyskać informacje, w jaki sposób społeczeństwo postrzega kobiety przestępczyni. Pomogły także pozyskać wiedzę o rodzaju wykluczenia ze strony społeczeństwa, które nie patrzy przychylnie na kobiety opuszczające mury więzienia. Najczęściej takie osoby w stosunku do osadzonej czują strach i wstręt. Równie często odczuwają litość i współczucie, choć negatywne emocje są silniejsze.

Odnalezienie się w nowej rzeczywistości po popełnieniu przestępstwa i odbyciu kary jest dla kobiety ogromnym wyzwaniem. Nie każda umie podolać takiej sytuacji. Dlatego też często popada w depresję, uzależnienie od alkoholu, narkotyków czy też skazuje się na bezdomność. Na swojej drodze była przestępczyni spotyka się z nieufnością, wykluczeniem i ostracyzmem. Może być odcięta od swojej rodziny i życia towarzyskiego. Bardzo możliwe, że będzie miała problemy ze znalezieniem zatrudnienia. Pracodawcy nieprzychylnie patrzą na osoby karane, bardzo często żądają dokumentu o niekaralności, co uniemożliwia byłym więźniarce powrót do normalności i samodzielności.

Stereotypowy obraz kobiety, który udało się wyłonić z badań, z całą pewnością pokazał, że była przestępczyni odczuwa wstyd, ale i uczucie życiowej porażki. Ponieważ nie sprostала idealnemu, stereotypowemu obrazowi kobiety, społeczeństwo z tego powodu odrzuca ją i nie chce mieć z nią nic wspólnego. Nadziei należy upatrywać w odpowiedziach badanych. Niektóre z nich starały się łagodzić i tłumaczyć zachowania przestępcze kobiet.

BIBLIOGRAFIA**Literatura**

- Bonda K., *Polskie morderczynie*, Warszawa 2015.
- Chmielewska M., *Zachowania przestępcze dziewcząt i kobiet w świetle koncepcji biologicznych, socjologicznych i psychologicznych*, [w:] A. Chodźko (red.), *Uwarunkowania zachowań przestępczych dziewcząt i kobiet*, Łomża 2016.
- Daszkiewicz K., *O dzieciobójstwie (w świetle kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 r.)*, „Palestra” 1998, t. XLII, nr 5–6 (485–486).
- Kamińska K., Góralczyk K., Czeczot P., *Zjawisko przestępczości kobiet w ujęciu kryminologicznym i w świetle wyników badań empirycznych*, [w:] L.B. Pilarz (red.), *Prawo publiczne i prawo karne w XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Lublin 2019.
- Kudlińska I., *Stygmatyzacja społeczna jako perspektywa teoretyczno-badawcza (na przykładzie badań nad stygmatyzacją ludzi biednych)*, „Acta Universitas Lodzianensis. Folia Sociologica” 2011, nr 38.
- Łosińska M., *Kobieta jako sprawczyni zabójstwa – analiza kryminologiczna i kryminalistyczna*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2013, nr 1.
- Mandrysz W., *Skazany na... marginalizację! Negatywne skutki odbywania kary pozbawienia wolności*, [w:] K. Wódz, D. Nowalska-Kapuścik, G. Libor (red.), *Peryferie społeczne w teorii i badaniach empirycznych*, Katowice 2016.
- Nadziejka-Maziarz A., *Kobieta odbywająca karę w warunkach izolacji więziennej – problem marginalny?*, „Resocjalizacja Polska” 2013, nr 5.
- Olszewska E., *Stygmat przestępcy jako czynnik utrudniający readaptację społeczną byłych skazanych*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3.
- Rekosz E., *Postępowanie z kobietami skazanymi na kary długoterminowe – kilka refleksji na marginesie badań*, „Analizy. Raporty. Ekspertyzy” 2009, nr 2.
- Sitnik K., *Czynniki socjologiczne a przestępczość kobiet. Wybrane teorie kryminologiczne*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2015, t. XXXVI.
- Sosnowska E., *Sytuacja życiowa kobiet przestępczyń – wybrane aspekty wiktyimizacyjne*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2012, t. XXI.
- Szajna A.P., *„Przestępca w spódnicy” – wybrane aspekty przestępczości kobiet*, [w:] E. Gruza, T. Tomaszewski, M. Goc (red.), *Problemy współczesnej kryminalistyki*, Warszawa 2017.
- Witkowska-Paleń A., *Wykluczenie społeczne byłych więźniów a możliwości pomocy społecznej*, [w:] J. Zimny (red.), *Współczesne zagrożenia formy i skutki*, Stalowa Wola 2013.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

Źródła internetowe

Gierowski J.K., *Niektóre biopsychiczne uwarunkowania przestępczości kobiet*, <http://www.padaczka.net>.

Głuchowska O., Walczak K., *Krótki wstęp do teorii zadań rozwojowych Roberta Havighursta*, „Edukacja – Internet – Dialog” 2011, październik, http://edukacja-dialog.pl/archiwum/2001,99/padziernik,172/krotki_wstep_do_teorii_zadan_rozwojowych_roberta_havighursta,1199.html.

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Lombroso-Cesare;3933664.html>.

Between theory and practice. The female criminal paradigm over time in the light of theoretical findings and own research

Summary

This study investigates the knowledge of how Polish society perceives women's crime and themselves, based on the publications of experts on the subject from the 19th and 20th centuries, the findings of the latest researchers and the results of their own research. The main hypothesis was the statement that society exhibits negative, based on stereotypes, social attitudes towards women's crime and women as criminals. Therefore, reference was made first to criminological theories characterizing the profile of a woman. In addition, the reasons that motivate women to commit a crime were briefly discussed, as well as the difficult situation of finding a person in society after leaving prison walls. In the last part of the article, the author's own research, carried out using a questionnaire, which confirmed that choosing a criminal path by a woman is associated with unpleasant consequences for her, such as stigmatization.

Keywords: female crime, criminology, stigmatization, stereotyping, socialization